

یافته های ارتباطات میان فرهنگی در کاریکاتورهای مطبوعات ایران راجع به واقعه ۱۱ سپتامبر و وقایع بعدی

دکتر مهدی محسنیان راد*

چکیده: روز جمعه ۱۴ سپتامبر ۲۰۰۱، پس از ۲۲ ساله برای اولین بار در نماز جمعه تهران به حرمت کشته شدگان حادثه تروریستی ۱۱ سپتامبر، فریاد "مرگ بر امریکا" برخاست و این رویداد نمادی از تأثیر سنگین این واقعه در افکار عمومی ایرانیان بود.

اما در کنار این سنت شکنی ۲۲ ساله در همان ابتدای واقعه یک سؤال اساسی در افکار عمومی ایجاد شد: "چه کسی این کار سنگین و عظیم را انجام داده است؟" و هنگامی که خبر متهم شدن افغانستان به گوش مردم رسید، سؤال دوم مطرح شد که مگر ممکن است ملتی ضعیف و ستمدیده چنین کار عظیمی را انجام داده باشد؟

جوامع مشرق زمین تحت تأثیر رویارویی غرب - بویژه در قرن نوزدهم - با آنها و تفاوت تکنولوژی و امکانات آنها با خود، آموخته اند که به اعمال غرب با تردید نگاه کرده و میان نیت واقعی غربی ها با نیت ظاهری آنان تفاوت قایل شوند و نیت واقعی را به کمک تأویل حدس زنند. اگر در قرون گذشته، چنین تأویل هایی را در شعر متجلی می کردند، اکنون در کاریکاتور نشان می دهند.

واژگان کلیدی: ارتباطات میان فرهنگی - کاریکاتور - یازده سپتامبر ۲۰۰۱ - مطبوعات ایران

روز جمعه ۱۴ سپتامبر ۲۰۰۱ پس از ۲۲ سال، برای اولین بار در نماز جمعه تهران به حرمت کشته‌شدگان حادثه تروریستی ۱۱ سپتامبر، فریاد "مرگ بر آمریکا" برنخاست و این رویداد نمادی از تأثیر سنگین این واقعه در افکار عمومی ایرانیان بود.

اما در کنار این سنت‌شکنی ۲۲ ساله و همدردی رسمی رییس جمهوری ایران با ملت آمریکا، همان ابتدا یک سؤال اساسی در افکار عمومی ایجاد شد: "چه کسی این کار سنگین و عظیم را انجام داده است؟" و هنگامی که خبر متهم شدن افغانستان به گوش مردم رسید، سؤال دوم مطرح شد که مگر ممکن است ملتی ضعیف و ستمدیده چنین کار عظیمی را انجام داده باشد؟ (حضور دیرینه ۱/۵ میلیون افغانی مهاجر در ایران مبنای تصور ایرانیان از افغانستانی‌هاست).

جوامع مشرق زمین تحت تأثیر پیشینه رویارویی غرب - بویژه در قرن نوزدهم با آنها و تفاوت تکنولوژی و امکانات آنها با خود - آموخته‌اند که به اعمال غرب با تردید نگاه کرده و میان نیت واقعی غربی‌ها با نیت ظاهری آنان تفاوت قایل شوند و نیت واقعی را به کمک تأویل حدس زنند.

از سوی دیگر بر اساس یک سنت دیرینه در ایران، در طول تاریخ چند هزارساله این کشور، شعرا و نویسندگان همیشه در مقابل منابع قدرت، سخن خود را به استعاره و تمثیل بیان می‌کرده‌اند. روایت تاریخی زیر نمونه‌ای از آنهاست:

سال ۱۰۰۰ میلادی، محمود غزنوی به جانشینی پدر به سلطنت رسید. در آن روزگار سرزمین ایران وسیع‌تر از امروز و افغانستان نیز بخشی از آن بود و محمود، شهر غزنه را پایتخت کرد که اکنون قسمتی از خاک افغانستان است (افغانستان در سال ۱۸۵۷ از ایران جدا شد) سلطان محمود غزنوی در سال ۱۲۰۸ میلادی، در اوج قدرت، بر هندوستان لشکر کشید و ضمن استیلا بر آن سرزمین، بت‌های موجود در بتکده سومنات را سرنگون و با ثروت بسیار به ایران بازگشت، به این ترتیب مقامات کشور به شاه لقب "بت‌شکن" دادند (پازادگاد، ۱۳۵۰، ص ۱۰۴). در همان زمان شاعر مشهوری به نام ناصر خسرو می‌زیست که در عمر ۸۵ ساله خود ۳۰ هزار بیت شعر سرود (معین، ۱۳۶۲، ص ۲۰۹۴) او در آن زمان در شعری کاریکاتوروار، بدون اشاره به شاه گفت آنکس که عازم هند شده و خواسته است در راه خدا جنگ کند، نه در راه دین که در راه دستیابی به طلا و نقره سفر کرده است. (آنکه به هند روان شد، یعنی که غازیم / از بهر سیم و زر نه ز بهر غزا شده است.) (صلبی، ۱۳۶۴، ص ۸۲) البته پس از آن، بخشی از

سالهای عمر شاعر به آوارگی و رنج سپری شد و شاید علت آنکه از ۳۰ هزار بیت شعر او، یازده هزار بیت باقی مانده همین باشد.

حدود یکهزار سال پس از آن شعرناصرخسرو، مجله گل آقا از مجلات طنز ایران، در مورد انگیزه لشکرکشی آمریکا به افغانستان حرفی مشابه او زد و نوشت: «بن لادن قسمتی از جاده ابریشم است، از طریق آن می توان خود را به ولایت ازبکستان راند.» (گل آقا ۸۰/۸/۳ شماره ۵۱۸، ص ۴) ولی او نیز مانند بسیاری از دیگر اندیشمندان و هنرمندان مشرق زمین توانست شعری کاریکاتور گونه را درباره انگیزه جنگ طلبی حمله یک ابرقدرت به کشوری دیگر پس از یکهزار سال به گوش ما نیز رساند.

علاوه بر این می توان آثار مستقلی را یافت که صرفاً بر طنز متمرکز شده است مانند کتاب دلگشا اثر عبید زاکانی (وفات ۱۳۲۲ میلادی) و یا کتاب لطایف و الطوایف مولانا فخرالدین علی صفی (وفات ۱۵۲۲ میلادی). (بنا به تحقیق علی اصغر حلبی، در ادبیات ایرانی می توان ۲۰۹ واژه یافت که در حوزه طنز (makery) کاربرد دارد. واژه هایی مانند هزل (facetiae)، هجو (satire)، بذله گویی (witticism) شوخی (jollity)، لطیفه (joke)، تمسخر (derision)، پرده دری (immodesty) و ... (حلبی، ۱۳۶۴، صص ۱۸۰-۹۶)

طنز در تاریخ طولانی ایران جایگاه رفیعی داشته و حتی به وسیله استادانی خاص تدریس می شده است، آنچنانکه ابوالعبر (وفات ۸۶۴ میلادی) به عنوان معلمی که هزل تدریس می کرده، معرفی شده است (حلبی، ۱۳۶۴، ص ۷۰) و هزل ابزاری تربیتی محسوب می شده است.

اصلی ترین سبک های کاریکاتور غیر تصویری در ایران کهن، هزل و هجو بوده است. هجو دارای نقد گزنده بوده و در آن ریشخند وجود دارد در حالی که هزل خنده دار است و در ظاهر برای خندانیدن است اما در اصل اهداف دیگری دارد که رسوا کردن بدی های پنهان و تربیت، نمونه هایی از آنهاست (حلبی، ۱۳۶۴، صص ۳۵-۴۶) آنچنانکه سنایی شاعر متوفی به سال ۱۱۳۰ میلادی می گوید "هزل من هزل نیست، تعلیم است" و یا مولوی شاعر مشهور متوفی به سال ۱۲۷۳ میلادی می گوید هزل تعلیم است، آنرا جد شنو (حلبی، ۱۳۶۴، صص ۵۱-۵۰)

شیوه های هزل و هجو در ادبیات کهن ایران، گاهی تحقیر برهنگی، نوع پوشاک، شباهت به حیوان، دگرگون کردن اشیاء و الفاظ (با روش جناس pun یا play on words) تخریب ارزش ها و نمادها، ستایش های اغراق آمیز و نامعقول، اقتباس های معکوس و طنزگونه از اشعار جدی و از این قبیل بوده است (حلبی، ۱۳۶۴، صص ۶۲-۲۵)

سال ۱۸۳۷، اولین روزنامه (کاغذ اخبار میرزا صالح شیرازی) در ایران منتشر شد، اما هزل و هجو سنتی منابع قدرت در ایران، حدود ۷۰ سال دیرتر از آن سال به مطبوعات راه یافت. زیرا تا سال ۱۹۰۵، عملاً یا مطبوعات ایران متعلق و یا وابسته به دربار بودند و یا اینکه زیر سلطه شدید سانسور دولتی قرار داشتند.

با وقوع انقلاب مشروطیت در سال ۱۹۰۵ و تشکیل اولین پارلمان در ایران، ابتدا طنز مکتوب و متعاقباً در فاصله‌ای کوتاه، طنز تصویری یا کاریکاتور وارد مطبوعات ایران شد. به این ترتیب می‌توان گفت که چاپ کاریکاتورهای سیاسی در مطبوعات ایران پیشینه‌ای ۹۶ ساله دارد.

اولین کاریکاتورها در هفته نامه‌ای به نام آذربایجان چاپ شد. این نشریه در شهر تبریز در شمال ایران با سرمایه میرزا حاج آقا بلوری منتشر گردید که در شماره اول آن سه کاریکاتور چاپ شد. (صدر هاشمی، ۱۳۶۴، ج ۱، ص ۱۰۷) نشریه آذربایجان از نشریه روسی ملانصرالدین ایده می‌گرفت که انتشار آن از یک سال قبل در یکی از شهرهای روسیه تزاری (تفلیس) آغاز شده و نسخه‌هایی از آن به ایران نیز می‌رسید (مدیر این نشریه بعدها پس از انقلاب روسیه چند سال در ایران اقامت کرد و ملانصرالدین را طی سال‌های ۱۹۲۱ تا ۱۹۲۲ در تبریز منتشر نمود - شجاعی طباطبائی، ۱۳۷۱، ص ۸)

کاریکاتورهای نشریات حاج آقا بلوری، از همان ابتدا به افشاگری‌های سیاسی پرداخت. در تصویر شماره ۱ که مربوط به سال ۱۹۰۷ و به نقل از دومین روزنامه میرزا حاج آقا بلوری است، مربوط به واقعیت عکس العمل افکار عمومی به خروج ولیعهد از تبریز است.

لازم به توضیح است که در آن دوران، سنت بر این بود که شاه در تهران و ولیعهد او در فاصله‌ای حدود یکهزار کیلومتر، در شهر تبریز اقامت می‌کرد. در سال ۱۹۰۶ پس از فوت مظفرالدین شاه، ولیعهد او محمد علی میرزا، تبریز را ترک کرد و روز ۱۷ دسامبر وارد تهران شد. متعاقباً دو کاریکاتور در روزنامه حشرات الارض چاپ شد که در کاریکاتور اول، مردم در دو طرف خیابان با افسردگی و گریه و زاری شاهد خروج ولیعهد از تبریز هستند و در کاریکاتور دوم به محض دور شدن وی از تبریز، مردم از شادی به رقص و پایکوبی پرداخته‌اند (کاریکاتور از حشرة الارض، نقل از ساهر، ۱۳۷۷، صص ۴۶-۴۵)

طی سالهای بعد هر گاه سلطه و اقتدار حکومت در ایران افزایش می‌یافت، کاریکاتورهای مطبوعات از موضوعات سیاسی دورتر و هر گاه اقتدار مذکور کاهش می‌یافت، کاریکاتورها سیاسی‌تر و گزنده‌تر می‌شد. با شروع جنگ جهانی دوم، اگر چه ایران اعلام بی‌طرفی کرده بود، اما مداخله کشورهای دیگر در اوضاع ایران شکل واضح‌تری به خود گرفت بطوری که سال ۱۹۴۱ قوای ارتش انگلیس از جنوب و ارتش شوروی از شمال وارد خاک کشور شدند. دو سال بعد در نوامبر ۱۹۴۳، روزولت، استالین و چرچیل برای تشکیل کنفرانس درباره ادامه جنگ وارد تهران شدند. در آن سال کاریکاتوری در روزنامه باباشمل چاپ شد که جزء اولین کاریکاتورهایی است که آمریکا، یکی از سوژه‌های آن است (کاریکاتور شماره ۲) در این کاریکاتور، روزولت با کلاه سیلندری پرچم آمریکا، جلوتر از چرچیل و استالین به ملاقات یک زندانی آمده است که به صورتی فرسوده، ناتوان و فقیر پشت میله‌های زندان، زیر نور کمی که از یک چراغ کوچک نفتی ایجاد شده، بر روی زمین نشسته است. این چراغ روی ظرفی قرار گرفته که علامت بریتیش پترولیوم (شرکت انگلیسی انحصاری استخراج نفت ایران) بر روی آن حک شده است. در این کاریکاتور در کنار در ورودی زندان، بر روی یک تابلو، مشخصات زندانی به این صورت آمده که نام زندانی "ایران" مدت زندانی "نامحدود" اتهام "ضعف". زیر تابلو، محکومیت زندانی اینگونه توصیف شده که او محکوم است که علاوه بر مدت زندان، یک عمر، هر گونه دخالت ناروای مقامات خارجی و داخلی را تحمل نماید.

در همین نشریه بعدها کاریکاتور دیگری چاپ شد (کاریکاتور شماره ۳) که روزولت از آمریکا و چرچیل از انگلیس در یک صحنه خیمه شب‌بازی، به بهانه خطر کمونیسم، خندان، نخ عروسک‌های ایران، ترکیه، پاکستان، سوریه، اندونزی و اعراب را در دست دارند. در این کاریکاتور عروسک ایران با انگشت خود علامتی را نشان می‌دهد که حاکی از استهزاء قدرت است (کاریکاتور از بابا شمل، نقل از ساهر، ۱۳۷۷، صص ۱۵۲-۱۵۱)

پیش‌بینی کاریکاتورهای حاوی مداخله ناروای مقامات خارجی در آینده ایران در اوت ۱۹۵۳ به وقوع پیوست و کودتایی بر علیه حکومت دکتر محمد مصدق، نخست‌وزیری که نفت ایران را ملی اعلام کرده بود انجام شد. بعدها در اسناد منتشر شده از سوی وزارت امور خارجه آمریکا و سازمان CIA مشخص شد که آن کودتا از طریق تزریق دلار میان عده‌ای مزدور در تهران به ثمر رسیده است. مجله چلنگر نیز در همان روزهای کودتا در کاریکاتوری (شماره ۴) نشان داد که چگونه گله‌ای از سگ‌ها به صورت شاه و حامیان مزدور او به سوی نخست‌وزیر ملی‌گرا حمله‌ور هستند و نخ آن‌ها به دستی اتصال دارد که حاوی پرچم آمریکا و انگلیس است.

No. 2: BABA SHAMAL weekly - 1943

در این کاریکاتور نخست وزیر مصدق به هشدار ملت برای برخاستن از رختخواب و ممانعت از حمله سگ‌ها بی توجه است. (کاریکاتور از چلنگر، نقل از ساهر، ۱۳۷۷، ص ۱۷۲) طی سال‌های ۱۹۵۲ (کودتای آمریکائی در ایران) تا ۱۹۷۹ (وقوع انقلاب اسلامی)، اگر چه روابط شاه با آمریکا بسیار نزدیک و دوستانه بود، اما مطبوعات هر گاه فرصتی می‌یافتند، عملکرد جهانی آمریکا را نقد می‌نمودند. به عنوان نمونه می‌توان به کاریکاتوری اشاره کرد که در دوره ریاست جمهوری جانسون در مجله توفیق چاپ شد (کاریکاتور ۵). این کاریکاتور از خبری ایده گرفت که به موجب آن جانسون هر روز تنها با سگ خود گردش می‌کند و به مسایل مختلف می‌اندیشد. در کاریکاتور نشان می‌دهد که جانسون به سگ خود می‌اندیشد و سگ او به ویتنام!

سال ۱۹۷۹، با وقوع انقلاب اسلامی، مطبوعات متعددی که پس از سقوط شاه و معلق شدن موقت قانون صدور امتیاز، شروع به انتشار نموده بودند، مملو از کاریکاتورهایی بر علیه آمریکا شدند. به عنوان مثال در یک کاریکاتور (شماره ۶) که ۸ روز پس از پیروزی انقلاب چاپ شد سربازان ارتش شاه را در حال تیراندازی به انقلابیون نشان می‌داد که مانند عروسک‌هایی کوکی بودند که روی ابزار کوک آنها، پرچم آمریکا حک شده بود. (مهدوی، ۵۷/۱۲/۱۶، ص ۴) در ماههای بعد، خبرهای مربوط به نظرات مقامات آمریکا نسبت به انقلاب اسلامی سبب خلق کاریکاتورهای دیگری شد. به عنوان مثال شش ماه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در یک نشریه طنز، کاریکاتوری چاپ شد که شاه فراری ایران را نشان می‌داد که در کنار کارتر، برژنف، بگین و سوموزا ایستاده و هر کدام تابلویی در دست و شعارهایی بر علیه اقدامات دولت انقلابی ایران می‌دهند. در این میان، شعار مشترک آمریکا و اسرائیل، ابقای سلطنت پهلوی در ایران بود (کاریکاتور ۷) (دخو، ۱۳۵۸، ص ۱).

اما می‌توان گفت که شاخص‌ترین کاریکاتوری که نمادی از پیامد انقلاب اسلامی بود، (کاریکاتور ۸) کاریکاتوری بود که تمامی نقشه ایران را تبدیل به یک مشت به سوی عموسام در حال فرار از ایران نشان می‌داد (رضایی، ۱۳۵۸، ص ۹۵).

طی ۲۰ سال اخیر، رانده شدن کامل آمریکا از حوزه تصمیمات داخلی ایران سبب شد که کاریکاتورهای با سوژه آمریکا، جایگاه مهمی در مطبوعات ایران نداشته باشد. تا روز ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ وقتی حمله تروریستی به مرکز تجاری نیویورک به وقوع پیوست، به وقت ایران باید شبی می‌گذشت تا اولین روزنامه‌های پس از واقعه منتشر شود. به این ترتیب صبح روز دوازدهم

No. 4: CHALENGAR weekly 1953

تصویر ۱۷۲

ملت - آهای مهدی ، پاتر جلوی حمله سگها را بگیر
بیشتر - بگیر بغروب انشاالله گربه است

No. 5: TOFIGH weekly 1968

۱ جانسون هر دو روز تنها با سگش همراهی میکند
۲ در مسائل مختلف می‌اندیشد

No. 6: ARMAN weekly March-2-1968

No. 7: DAKHO weekly July-31-1979

صبح روز دوازده سپتامبر، روزنامه های ایران مانند مطبوعات تمامی کشورهای دیگر جهان شگفت زده، خبر اول خود را به این واقعه عجیب اختصاص دادند.

در آن روز، مطبوعات ایران به دلیل دیدگاه های سیاسی متفاوتی که نسبت به آمریکا دارند (موضوع دوری یا نزدیکی با آمریکا یکی از موارد اختلاف جناح های سیاسی چند سال اخیر ایران است) به واقعه روز قبل آن سوی کره زمین نیز نگاه متفاوتی کردند.

اگر روزنامه های ایران را به سه دسته: (۱) مطبوعات طرفدار رئیس جمهور خاتمی، (۲) مطبوعات مقابل دیدگاه های ایشان (جناح راست) و گروه سوم (مطبوعات میانه) تقسیم کنیم، تفاوت نگاه آنها در تیترهای صفحه اول روزنامه های ۱۲ و ۱۳ سپتامبر به شرح جدول شماره یک دیده خواهد شد.

جدول شماره ۱- تیترهای اول ۱۱ روزنامه در روزهای ۱۲ و ۱۳ سپتامبر

نوع و نام روزنامه	تیتر اول ۱۲ سپتامبر
A- جناح خاتمی	
نوروز	۱- ابراز همدردی خاتمی با مردم آمریکا
همبستگی	۲- بحران جهانی
حیات نو	۳- ۱۰ هزار کشته
آفتاب یزد	۴- آمریکا در صدر اخبار جهان علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
B- جناح راست	
کیهان	۵- سران آمریکا در پناهگاه های مخفی
رسالت	۶- آمریکا فرو ریخت
انتخاب	۷- آمریکا جهنم شد
سیاست روز	۸- حمله هواپیمای مرگ به قلب آمریکا
C- جناح میانه	
اطلاعات	۹- هولناک ترین فاجعه تروریستی تاریخ در قلب جهان
ایران	۱۰- خاتمی: به نام ملت ایران محکوم می کنم
همشهری	۱۱- آمریکا در آتش

ادامه جدول شماره (۱)

نوع و نام روزنامه	تیترا اول ۱۳ سپتامبر
A- جناح خاتمی	
نوروز	۱- ابهامات خبری در انفجارهای مهیب آمریکا
همبستگی	۲- نگرانی جهان از واکنش آمریکا
حیات نو	۳- وحشت بر فراز اقیانوس آرام
آفتاب یزد	۴- محکومیت جهانی تروریسم
B- جناح راست	
کیهان	۵- اقتصاد آمریکا در کمتر از یک ساعت متلاشی شد
رسالت	۶- عوامل داخلی آمریکا متهمین اصلی
انتخاب	۷- ایران، تروریسم را محکوم کرد
سیاست روز	۸- آمریکا و جهان پس از سه شنبه سیاه
C- جناح میانه	
اطلاعات	۹- تلاش جهانی برای مبارزه با تروریسم
ایران	۱۰- آمریکا، فعلاً حمله نظامی نمی‌کنیم
همشهری	۱۱- آمریکا یک روز بعد

همانگونه که ملاحظه می‌شود، مطبوعات طرفدار رئیس جمهور خاتمی یا طرفدار اصلاحات، ضمن همدردی با آمریکا، ابعاد فاجعه را در تیترا آورده و اهمیت موضوع را در سطح یک بحران جهانی نشان دادند. از آن سو، مطبوعات جناح راست که نماینده انقلابیون اصیل دهه ۱۹۸۰ ایران هستند، شلیک به قلب آمریکا، فرو ریختن آمریکا و تبدیل شدن آمریکا به جهنم و مخفی شدن سران آن کشور در پناهگاه را مبنای تیترهای اول خود نمودند. در روز دوم، مطبوعات طرفدار رئیس جمهور خاتمی، به تیترهای غیر مستقیم روی آورده، ابهام در خبرها، ابهام در واکنش آمریکا و محکومیت جهانی و عمومی تروریسم - نه تروریست‌هایی خاص - را تیترا کردند. در واقع روز دوم، تیترهای مطبوعات طرفدار رئیس جمهور خاتمی به تیترهای مطبوعات جناح میانه نزدیک‌تر شد. اما از آن طرف مطبوعات جناح

راست، آسیب پذیر و پوشالی بودن اقتصاد آمریکا و متهم بودن عوامل داخلی آمریکا را تیتراژ کرده، ضمن آنکه آنها نیز به مطبوعات جناح خاتمی نزدیک و تروریسم را بطور عام نفی کردند.

به این ترتیب در روز دوم، هر سه گروه مطبوعات ایران علاوه بر اشتراک در نفی تروریسم، ابهام در واقعه، را مورد توجه قرار دادند. موضوعی که در ماه های بعد نیز سوژه بسیاری از مقالات و کاریکاتورها شد بطوری که چهار روز پس از واقعه، دو کاریکاتور با ایده مشابه در دو روزنامه جناح راست چاپ شد که در هر دو، عموسام با ذره بین روی جای پای خود دنبال رد پای تروریست های ۱۱ سپتامبر می گشت (کاریکاتورهای ۹ و ۱۰).

No. 9: RESALAT daily Sep-15-2001

No.10: SIASAT eh ROOZE daily Sep-15-2001

قبل از کاریکاتورهای فوق، اولین کاریکاتور مطبوعات جناح راست، فردای روز واقعه در صفحه ۱۴ روزنامه تندروی جناح مذکور (کیهان) چاپ شد. کاریکاتوری که فهم آن مستلزم آگاهی از فرهنگ بومی ایران بود. در این کاریکاتور (شماره ۱۱) مرکز تجارت جهانی بر اساس ابزاری به نام قبله نما، به عنوان قبله (جهتی که نمازگزاران رو به آن نماز می خوانند) برای آمریکایی ها و نظام سرمایه داری معرفی شده و جمعیتی را نشان می داد که به دود باقی مانده از آن نگاه کرده و از یکدیگر می پرسند قبله کجا رفت؟ فردای آن روز همان روزنامه، کاریکاتوری چاپ کرد که از شباهت نزدیک واژه موش به فارسی و بوش استفاده شده و نشان می داد که بوش رئیس جمهور آمریکادر سوراخ موشی کوچکتر از سوراخ مجاوری که موشی واقعی از آن به بیرون سر کشیده بود در حال اولدورم و بولدورم (یک اصطلاح ضرب المثلی در فرهنگ ایرانی برای تهدیدهای توخالی) است (شماره ۱۲).

مقاله های بی متن

No. 11: KAYHAN daily Sep-12-2001

مقاله های بی متن

No. 12: KAYHAN daily Sep-13-2001

همان روز، روزنامه دیگر جناح راست (رسالت) در صفحه اول خود کاریکاتوری چاپ کرد که عموسام با چهره‌ای زشت، کلاه سیلندری خود را با نماد پرچم آمریکا بر سر داشت که از آن دود بلند شده بود.

اولین کاریکاتور مطبوعات جناح خاتمی، دو روز پس از واقعه، در صفحه آخر روزنامه نوروز چاپ شد (شماره ۱۳) که نه تنها در آن تحقیری انجام نشده بود، بلکه حاکی از نوعی همدردی بوده و مجسمه آزادی را نشان می‌داد که پشت به برج‌های دوقلو در حال گریه است. سه روز بعد، همان روزنامه برای اولین بار کاریکاتور بزرگی را در نیمه اول صفحه اول روزنامه چاپ کرد که ظاهر آن فاقد هر گونه نقد و حتی کاملاً حاکی از همدردی بود. کاریکاتور نشان می‌داد که مجسمه آزادی در یک فضای دودآلود، غمگین است و کودکی او را دلداری می‌دهد. (شماره ۱۴) این برای اولین بار بود که در ۲۳ سال پس از انقلاب، در صفحه اول یک روزنامه جدی و سیاسی در ایران کاریکاتوری به آن اندازه که تقریباً یک چهارم صفحه را پوشانده بود چاپ می‌شد. آن روز فقط برخی متوجه شدند که آن کودک، همان حنظله، سمبل کاریکاتورهای ناجی علی، کاریکاتوریست شهید فلسطینی است. اما بسیاری آن را نفهمیده و انتشار چنین کاریکاتوری، آن هم در آن حد از برجسته‌سازی را نشانه‌ای از همدردی با آمریکا دانسته و در تماس خود با روزنامه مذکور از آن گله کردند، ضمن آنکه روزنامه جناح مقابل (کیهان) نیز در شماره فردای آن روز، کاریکاتوری را در صفحه ۱۴ چاپ کرد که در تیتراژ آن به کاریکاتور روزنامه نوروز اشاره شد ولی مجسمه آزادی را نشان می‌داد که لباس خود را کثیف کرده است و چند نفر برای تمیز کردن، به او کمک می‌کنند (کاریکاتور شماره ۱۵).

این بار روزنامه نوروز مجبور شد در یک توضیح ۶۰۰ کلمه‌ای که در صفحه آخر چاپ شده بود، یادآوری کند که آن کودک، نمادی مشهور از کودک فلسطینی است که آواره، فقیر و مصیبت دیده به عیادت مجسمه آزادی، بزرگ، ثروتمند و مرفه آمده، اما این بار قصه دگرگون شده است و اوست که مجسمه ناتوان، فرسوده و مستأصل آزادی را تسلی می‌دهد و می‌گوید: «من سالهاست که چنینم و هیچ کس به اندازه من از تروریسم و خشونت صدمه ندیده است». در این مقاله نویسنده مطلب توضیح داد که کاریکاتور مذکور نشان از ذوق زدگی گروهی در حمایت از آمریکا نیست بلکه همدردی با انسان‌هایی است که مورد تعرض گروهی تروریست قرار گرفته‌اند. روزنامه نوروز در انتهای مقاله خود توجه خوانندگان را به کاریکاتور روزنامه رقیب سیاسی خود - کاریکاتور شماره ۱۳ - جلب کرده و ضمن انتقاد از آن، پرسیده که آیا چنین

همان روز، روزنامه دیگر جناح راست (رسالت) در صفحه اول خود کاریکاتوری چاپ کرد که عموسام با چهره‌ای زشت، کلاه سیلندری خود را با نماد پرچم آمریکا بر سر داشت که از آن دود بلند شده بود.

اولین کاریکاتور مطبوعات جناح خاتمی، دو روز پس از واقعه، در صفحه آخر روزنامه نوروز چاپ شد (شماره ۱۳) که نه تنها در آن تحقیری انجام نشده بود، بلکه حاکی از نوعی همدردی بوده و مجسمه آزادی را نشان می‌داد که پشت به برج‌های دوقلو در حال گریه است.

سه روز بعد، همان روزنامه برای اولین بار کاریکاتور بزرگی را در نیمه اول صفحه اول روزنامه چاپ کرد که ظاهر آن فاقد هر گونه نقد و حتی کاملاً حاکی از همدردی بود. کاریکاتور نشان می‌داد که مجسمه آزادی در یک فضای دودآلود، غمگین است و کودکی او را دلداری می‌دهد. (شماره ۱۴) این برای اولین بار بود که در ۲۳ سال پس از انقلاب، در صفحه اول یک روزنامه جدی و سیاسی در ایران کاریکاتوری به آن اندازه که تقریباً یک چهارم صفحه را پوشانده بود چاپ می‌شد. آن روز فقط برخی متوجه شدند که آن کودک، همان حنظله، سمبل کاریکاتورهای ناجی علی، کاریکاتورست شهید فلسطینی است. اما بسیاری آن را نفهمیده و انتشار چنین کاریکاتوری، آن هم در آن حد از برجسته‌سازی را نشانه‌ای از همدردی با آمریکا دانسته و در تماس خود با روزنامه مذکور از آن گله کردند، ضمن آنکه روزنامه جناح مقابل (کیهان) نیز در شماره فردای آن روز، کاریکاتوری را در صفحه ۱۴ چاپ کرد که در تیتراژ آن به کاریکاتور روزنامه نوروز اشاره شد ولی مجسمه آزادی را نشان می‌داد که لباس خود را کثیف کرده است و چند نفر برای تمیز کردن، به او کمک می‌کنند (کاریکاتور شماره ۱۵).

این بار روزنامه نوروز مجبور شد در یک توضیح ۶۰۰ کلمه‌ای که در صفحه آخر چاپ شده بود، یادآوری کند که آن کودک، نمادی مشهور از کودک فلسطینی است که آواره، فقیر و مصیبت دیده به عیادت مجسمه آزادی، بزرگ، ثروتمند و مرفه آمده، اما این بار قصه دگرگون شده است و اوست که مجسمه ناتوان، فرسوده و مستأصل آزادی را تسلی می‌دهد و می‌گوید: «من سالهاست که چنینم و هیچ کس به اندازه من از تروریسم و خشونت صدمه ندیده است». در این مقاله نویسنده مطلب توضیح داد که کاریکاتور مذکور نشان از ذوق زدگی گروهی در حمایت از آمریکا نیست بلکه همدردی با انسان‌هایی است که مورد تعرض گروهی تروریست قرار گرفته‌اند. روزنامه نوروز در انتهای مقاله خود توجه خوانندگان را به کاریکاتور روزنامه رقیب سیاسی خود - کاریکاتور شماره ۱۳ - جلب کرده و ضمن انتقاد از آن، پرسیده که آیا چنین

مقاله های بین المللی

در نامه مورالگان غیر رسمی جنبه ستارکتا طرحی در صحنه اول خود چاپ کرده که در آن
خطه - کودک فلسطینی و نماد مقاومت در برابر اسرائیل - محصه لرزانی را در انوش کشید است

No. 15: KAYHAN daily Sep-17-2001

No. 13: NOROOZE daily Sep-12-2001

No. 14: NOROOZE daily Sep-16-2001

کاریکاتوری با تعالیم دینی و اعتقادی ما سازگارتر است و نماینده فرهنگ دینی و ملی ماست یا کاریکاتور کودک فلسطینی در مقابل مجسمه آزادی (حیدری، ۱۳۸۰، ص ۱۶).
روزهای بعد، جناح راست، کاریکاتورهای خود را تندتر کرد، به عنوان مثال خرابه‌ای را نشان داد که حروف مرکز تجارت جهانی (WTC) آن به هم ریخته و در نتیجه حرف T در بالای خرابه، همچون صلیب باقی مانده و حروف WC در پایین نشسته بود. (کاریکاتور شماره ۱۶) و یا در کاریکاتوری دیگر بوش رئیس جمهور آمریکا را با تاج سلطنتی نشان می‌داد که منحنی عقل او به پایین‌ترین میزان سقوط کرده است (کاریکاتور ۱۷).

No. 17: SIASAT ROOZE daily Sep-22-2001

No. 16: KAYHAN daily Sep-17-2001

از آن سو روزنامه‌های جناح آقای خاتمی نیز کاریکاتورهای انتقادی خود را شروع کرده و در یک کاریکاتور که روز ۱۷ سپتامبر چاپ شد، نشان می‌دادند که بوش پدر، صفحه پایانی کتاب جنگ سرد را تمام کرده و بوش پسر در کنار او کتاب جنگ علیه تروریسم را آغاز کرده است. (کاریکاتور ۱۸) و در کاریکاتوری دیگر که فردای آن روز چاپ شد نشان می‌داد که طناب سگ CIA، در جستجوی تروریست‌ها، به دور پای عموسام پیچیده است. (کاریکاتور ۱۹).

No. 18: NOROOZE daily Sep-18-2001

No. 19: NOROOZE daily Sep-19-2001

به این ترتیب روزنامه‌های سیاسی هر دو جناح، در دهمین روز حمله تروریستی ۱۱ سپتامبر، توافقی که درباره ابهام واقعه در تیتراها داشتند در کاریکاتورها نیز جای داده و در این موضوع نیز به توافق رسیدند که جنگ با تروریست‌ها، واقعاً جنگ با تروریست‌ها نیست.

در همین روزها بود که اولین شماره پس از رویداد ۱۱ سپتامبر مجله هفتگی گل آقا - مهمترین مجله هفتگی طنز ایران - منتشر شد. این شماره از مجله، سه کاریکاتور مرتبط با ۱۱ سپتامبر در صفحات داخلی خود چاپ کرده بود. در یک کاریکاتور «مظنون بودن بن لادن» را دسیسه میان مقامات آمریکا نشان می‌داد و در کاریکاتور دیگر، فرمانده ارتش آمریکا را نشان می‌داد که از یک پیرمرد فقیر و درمانده افغانی سراغ ساختمان WTC افغانستان را می‌گیرد (کاریکاتور ۲۰) و در سومین کاریکاتور، خبری را از خبرگزاری‌ها نقل کرده که در آمریکا کودکی با سبیل بلند متولد شده و کودک را با کلاه عموسام و سبیل‌های بلند ترسیم کرده که همراه با نقلی از او که در فرهنگ ایرانی نمادی از یک لمپن زورگو است. عملاً جنگ طلبی می‌کرد (کاریکاتور ۲۱).

در مورد مجله گل آقا که کلیه کاریکاتورهای مرتبط با واقعه ۱۱ سپتامبر طی سه ماه بعد، مبنای تحلیل محتوای مقاله حاضر شد باید گفت اگر چه مجله مذکور، از نشریات طرفدار رئیس جمهور خاتمی محسوب می‌شود، ولی مدیر مسؤول آن، به دلیل شخصیت مستقل خود در میان دولتمردان ایران دارای احترام خاصی است به طوری که در میهمانی افطاری که هر سال برگزار می‌کند افرادی مانند رئیس مجلس، معاون رئیس جمهور بسیاری از وزرا و نمایندگان مجلس و به علاوه برخی از مقامات جناح راست نیز شرکت می‌کنند (گل آقا، ۸۰/۹/۲۲، صص ۶-۷). (مجله گل آقا از آبان ۱۳۸۱ بنا به تصمیم مدیر مسؤول مجله - کیومرث صابری فومنی - و بدون مشخص شدن علت تعطیل شد. با تشکر از ایشان که در همان زمان، اجازه انتشار کاریکاتورهای مورد بحث در مقاله حاضر را برای اینجانب - محسنیان راد - ارسال داشتند.)

در بررسی کاریکاتورهای ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تا ژانویه ۲۰۰۲ مجله گل آقا، ۹۴ کاریکاتور به دست آمد که مرتبط با واقعه ۱۱ سپتامبر و پیامدهای بعدی آن از جمله حمله آمریکا به افغانستان و سقوط طالبان بود. جدول شماره ۲ و نمودار شماره ۱ نشان می‌دهد که مساحت کاریکاتورهای مجله گل آقا در هفته سوم (اوج متهم کردن بن لادن و طالبان و تهدید به انجام عملیات نظامی در افغانستان) هفته هفتم (سقوط طالبان و آغاز جستجو در میان کوه‌ها به دنبال بن لادن)، و هفته یازدهم (نظامی گری سنگین ارتش آمریکا در افغانستان و عدم

دستیابی به بن لادن) افزایش یافته و به تدریج از هفته سیزدهم تنزل کرده به طوری که در هفته پانزدهم تعداد کاریکاتورهای مذکور به صفر رسید.

جدول شماره ۲- تغییرات تعداد و سطح زیر چاپ کاریکاتورهای مرتبط با ۱۱ سپتامبر طی ۱۶ هفته پس از واقعه (تا آغاز سال ۲۰۰۲) در مجله گل آقا

زمان	کد زمان	تعداد آگهی	میانگین مساحت سقیمتر مربع	انحراف استاندارد	جمع مساحت	درصد مساحت
۱- دومین هفته پس از انفجار (زمان انتشار اولین شماره مجله گل آقا)	۲	۳	۱۴۹	۴/۵۴	۴۴۷	۳/۵۴
۲- سومین هفته پس از انفجار	۳	۳	۳۴۵/۳۳	۳۲۱/۴۱	۱۰۳۶	۸/۲۲
۳- چهارمین هفته پس از انفجار	۴	۶	۱۷۱/۶۶	۱۵۳/۸۲	۱۰۳۰	۸/۱۷
۴- پنجمین هفته پس از انفجار	۵	۶	۱۲۷/۶۶	۲۶/۷۹	۷۶۶	۶/۰۷
۵- ششمین هفته پس از انفجار	۶	۵	۱۱۷/۶	۲۸/۸۲	۵۸۸	۴/۶۶
۶- هفتمین هفته پس از انفجار	۷	۱۲	۱۳۲/۴۱	۱۲۰/۴۵	۱۶۰۱	۱۲/۷۰
۷- هشتمین هفته پس از انفجار	۸	۱۱	۱۱۸/۴۵	۳۷/۸۴	۱۳۰۳	۱۰/۳۳
۸- نهمین هفته پس از انفجار	۹	۵	۱۴۶/۴	۹/۸۳	۷۳۲	۵/۸۰
۹- دهمین هفته پس از انفجار	۱۰	۶	۱۰۳	۱۷/۰۶	۶۱۸	۴/۹۰
۱۰- یازدهمین هفته پس از انفجار	۱۱	۱۱	۱۳۵/۵۲	۱۲۷/۲۴	۱۴۹۱	۱۱/۸۳
۱۱- دوازدهمین هفته پس از انفجار	۱۲	۱۲	۱۴۱/۵۸	۱۱۶/۴۹	۱۶۹۹	۱۳/۴۸
۱۲- سیزدهمین هفته پس از انفجار	۱۳	۲	۱۲۱/۵	۴/۵	۲۴۲	۱/۹۲
۱۳- چهاردهمین هفته پس از انفجار	۱۴	۱۰	۸۵	۳۳/۵۲	۸۵۰	۶/۷۴
۱۴- پانزدهمین هفته پس از انفجار	۱۵	۰	۰	۰	۰	۰
۱۵- شانزدهمین هفته پس از انفجار (آغاز سال ۲۰۰۲)	۱۶	۲	۱۰۰	۳۰	۲۰۰	۱/۵۸
جمع		۹۴	۱۳۴/۰۸	۱۱۰/۸۲	۱۲۶۰۴	۱۰۰

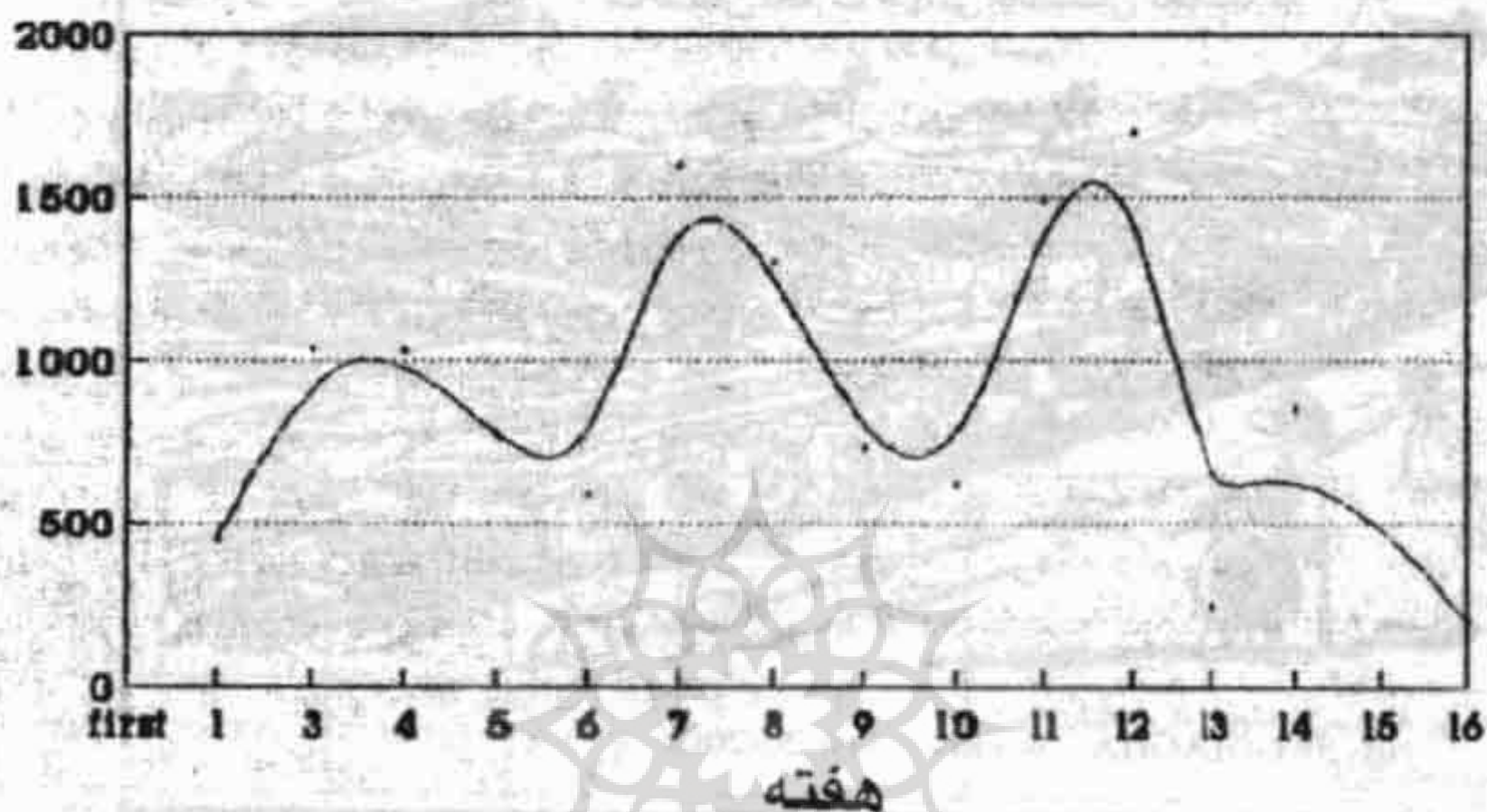

No. 20: GOLAGHA weekly Sep-20-2001

«یک نوزاد در آمریکا با سبیل بلند متولد شد.» - جرارد

No. 21: GOLAGHA weekly Sep-20-2001

نمودار شماره ۱- تغییرات سطح زیر چاپ کاریکاتورهای مرتبط با ۱۱ سپتامبر در مجله گل آقا از ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ تا ژانویه ۲۰۰۲

تحلیل محتوای کاریکاتورهای یکساله مجله گل آقا حاکی از آن است که در ۷۶ درصد از آنها ابتدا تیتر یک خبر جدی چاپ شده و سپس موضوع به صورت طنز، تصویر شده است. (مانند کاریکاتور شماره ۲۱ کودک سیبل دار) و ۲۴ درصد بقیه بدون ارجاع به تیتر خبری چاپ شده است (مانند کاریکاتور شماره ۱۷- سقوط عقل جورج بوش) (جدول شماره ۳).

۷۲ درصد کاریکاتورهای مورد بررسی از نوع هجو تصویری (حاوی نقد گزنده و ریشخند) و ۲۸ درصد به گونه هزل تصویری (افشاگری و رسواسازی) بود.

آسیب‌پذیر بودن قدرت در آمریکا و قرار گرفتن حکومت آن کشور در حالت استیصال با سهمی معادل ۳۸ درصد بیشترین تعداد کاریکاتورهای هجو را شامل شده و افشاگری درباره روابط دیرین آمریکا با بن لادن و اینکه او ساخته آمریکاست با سهمی معادل ۱۶ درصد

بیشترین کاریکاتورهای هزل را تشکیل داده است.

جدول شماره ۳- منبع محتوای کاریکاتورهای مرتبط با ۱۱ سپتامبر در سه گروه مطبوعات ایران

جمع	روزنامه های جناح خاتمی		روزنامه های جناح راست		مجله گل آقا		منبع محتوا	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد		
۶۷/۶	۷۵	۰	۰	۳۶/۴	۴	۷۵/۵	۷۱	۱- سوژه به وضوح از نقل یک خبر گرفته شده
۳۲/۴	۳۶	۱۰۰	۶	۶۳/۶	۷	۲۴/۵	۲۳	۲- گونه های دیگر
۱۰۰	۱۱۱	۱۰۰	۶	۱۰۰	۱۱	۱۰۰	۹۴	جمع

سوژه اصلی ۷۲/۳ درصد کاریکاتورها، آمریکا، ۲۴/۵ درصد افغانستان و ۳/۲ درصد سایر موضوعات بوده است. سوژه حدود نیمی از کاریکاتورها (۴۶/۸ درصد) آمریکا - با سه نماد بوش رئیس جمهور آمریکا، عموسام و مجسمه آزادی - ۱۹/۱ درصد ارتش آمریکا و ۶/۴ درصد، ملت آمریکا بوده است.

در میان کاریکاتورهای با سوژه افغانستان، سهم بن لادن ۱۴/۹ و طالبان ۹/۶ درصد بوده است. در واقع میزان کاریکاتورهایی که سوژه اصلی آن آمریکا بوده سه برابر کاریکاتورهایی است که سوژه آن افغانستان بوده است. (جدول شماره ۴).

کاریکاتورهای مورد بررسی برای برقراری ارتباط با مخاطب از تصویر و کلام - هر دو - استفاده کرده اند. از این نظر ۲۶/۱ درصد از ۱۱۱ کاریکاتور صرفاً از تصویر استفاده و به شیوه ارتباط غیر کلامی عمل کرده. ۵۰/۵ درصد از دیالوگهای مکتوب استفاده نموده، ۱۲/۶ درصد در متن از نوشته راهنما استفاده کرده و ۱۰/۸ درصد حاوی هر سه جنبه بوده است (جدول شماره ۵).

اگر کاریکاتورهای مورد بررسی را به عناصر تصویری تجزیه کنیم، ۲۳ عنصر تصویری، ۹۷ درصد عناصر کاریکاتورها را تشکیل می دهد. (جدول شماره ۶) به عنوان مثال آتش و دود یکی از ۲۳ عنصر مذکور است. از این عناصر، چهار عنصر نشانه های واضحی از آمریکا است: بوش، عموسام، مجسمه آزادی و پرچم آمریکا. در واقع تصویر بوش، بیشترین عنصر تصویری

کاریکاتورها بوده است به طوری که در ۴۱ درصد آنها تصویر یا نشانه‌ای از او دیده می‌شود. در این کاریکاتورها کوشش شده با ترسیم گوش‌هایی بسیار بزرگ برای او، وی فردی احمق و ابله نمایش داده شود. در برخی از کاریکاتورها در لباس کابوی و یا کلانتر سنتی فیلم‌های وسترن (کاریکاتور ۲۲) و در یک کاریکاتور به صورت کلانتر دهکده جهانی نمایش داده شده است. علاوه بر این او را گاهی می‌توان به صورت یک پادشاه، یک نظامی سرتا پا مسلح، نوازنده‌ای که آهنگ جنگ را می‌خواند (شماره ۲۳) یک اسیر جنگی طناب پیچ شده (کاریکاتور ۲۴) و یا یک رئیس جمهور با لباس رسمی و کراوات اما پریشان و مضطرب دید. عمو سام در ۸/۵ درصد کاریکاتورها حضور دارد. در یک کاریکاتور (شماره ۲۵) کلاه او به صورت ترکیبی از برج‌های دوقلو و پرچم آمریکا درآمده که مورد حمله هواپیماست. در کاریکاتوری دیگر از سوی FBI به عنوان متهم ۱۱ سپتامبر دستگیر شده است (کاریکاتور ۲۶).

مجسمه آزادی در ۳ درصد کاریکاتورهای مجله گل آقا حضور دارد. در یک کاریکاتور، او به شدت ترسیده و تعدادی سگ نگهبان را برای محافظت از خود نگهداشته است (کاریکاتور ۲۷) و در کاریکاتوری دیگر، با الهام از خبر احتمال دخالت صدام در ماجرای ۱۱ سپتامبر، مجسمه آزادی به شکل صدام نمایش داده شده است (کاریکاتور ۲۸).

پرچم آمریکا در ۲/۴ درصد کاریکاتورها دیده می‌شود و اغلب به صورت قسمتی از لباس عمو سام ترسیم شده است.

سه عنصر اصلی دیگر، نظامیان آمریکا، اسلحه سبک و اسلحه سنگین است به طوری که در ۳۲ درصد کاریکاتورها، نظامیان آمریکا حضور دارند. ضمن اینکه در ۲۵ درصد کاریکاتورها اسلحه سبک و ۱۹ درصد انواع اسلحه سنگین دیده می‌شود.

نظامیان آمریکایی اغلب به صورت افرادی چاق و خشمگین نشان داده شده‌اند که نیروی فیزیکی آنها به مراتب بیشتر از نیروی فکری شان است. مخاطب گاهی آنها را در بیابان‌های افغانستان در حال حفر صدها چاه برای یافتن بن لادن می‌بیند (کاریکاتور ۲۹) و زمانی با تسلیحات نظامی عظیم، در افغانستان به شدت عقب مانده، در جستجوی برج‌های دوقلو افغانستان هستند تا به تلافی، آنها را نابود کنند. (کاریکاتور ۳۰) نظامیان در کاریکاتورها افرادی هستند که تاریخ زندگیشان از باتلاق هندوچین شروع و تا باتلاق کره، ویتنام و خلیج فارس ادامه و اکنون در آستانه ورود به باتلاقهای افغانستان است و آنها اکنون نگران آن هستند که این جنگ نیز به اندازه جنگ ویتنام به طول انجامد.

«بوش خطاب به ملت آمریکا گفت: نذارید قرص بر شما
مستولی گردد. -» همبستر

« رئیس سابق سیا گفت: شیخ صدام در
رویدادهای آمریکا دیده می شود. » - ابرار

خیلی آهسته بالای
سر تو نگاه کن،
بین چیزی که من
می بینم تو هم
می بینی؟!

No. 28: GOLAGHA weekly Oct-25-2001

نگار مشترک

« گروه های آمریکایی عملیات
برای بستن بن لادن را آغاز
مخفیگاه او به ما متر زیر
شروع کردند. » - تها

بنور شریح

No. 29: GOLAGHA weekly Oct-11-2001

جدول شماره ۴- سوزدهای اصلی طنز در کاریکاتورهای مرتبط با ۱۱ سپتامبر در مجله گل آقا

مجله گل آقا		سوزدها
تعداد	درصد	
		الف - آمریکا (۰/۷۲/۳)
		۱- الف - مقامات و نمادهای آمریکا (۰/۴۶/۸)
۳۸/۳	۳۶	۱- بوش رئیس جمهور آمریکا
۷/۴	۷	۵- عمو سام
۱/۱	۱	۷- مجسمه آزادی
۱۹/۱	۱۸	۲- الف - ارتش آمریکا
۶/۴	۶	۳- الف - آمریکائی ها
		ب - افغانستان (۰/۲۴/۵)
۱۴/۹	۱۴	۱- ب - بن لادن
۹/۶	۹	۲- ب - طالبان
۳/۲	۳	ج - سایر
۱۰۰	۹۴	جمع

جدول شماره ۵- سهم کاریکاتورهای مرتبط با ۱۱ سپتامبر سه گروه مطبوعات ایران

جمع	روزنامه های جناح خاتمی		روزنامه های جناح راست		مجله گل آقا		سهم کلام در کاریکاتور	
	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد	تعداد درصد		
۲۶/۱	۲۹	۵۰	۳	۲۷/۳	۳	۲۴/۵	۲۳	۱- کاریکاتور غیر کلامی است
۵۰/۱۵	۵۶	۰	۰	۲۷/۳	۳	۵۶/۴	۵۳	۲- کاریکاتور دیالوگ مکتوب دارد
۱۲/۶	۱۴	۳۳/۳	۲	۳۶/۴	۴	۸/۵	۸	۳- کاریکاتور نوشته راهنما در متن دارد
۱۰/۱۸	۱۲	۱۶/۷	۱	۹/۱	۱	۱۰/۶	۱۰	۴- دیالوگ مکتوب و نوشته راهنما دارد
۱۰۰	۱۱۱	۱۰۰	۶	۱۰۰	۱۱	۱۰۰	۹۴	جمع

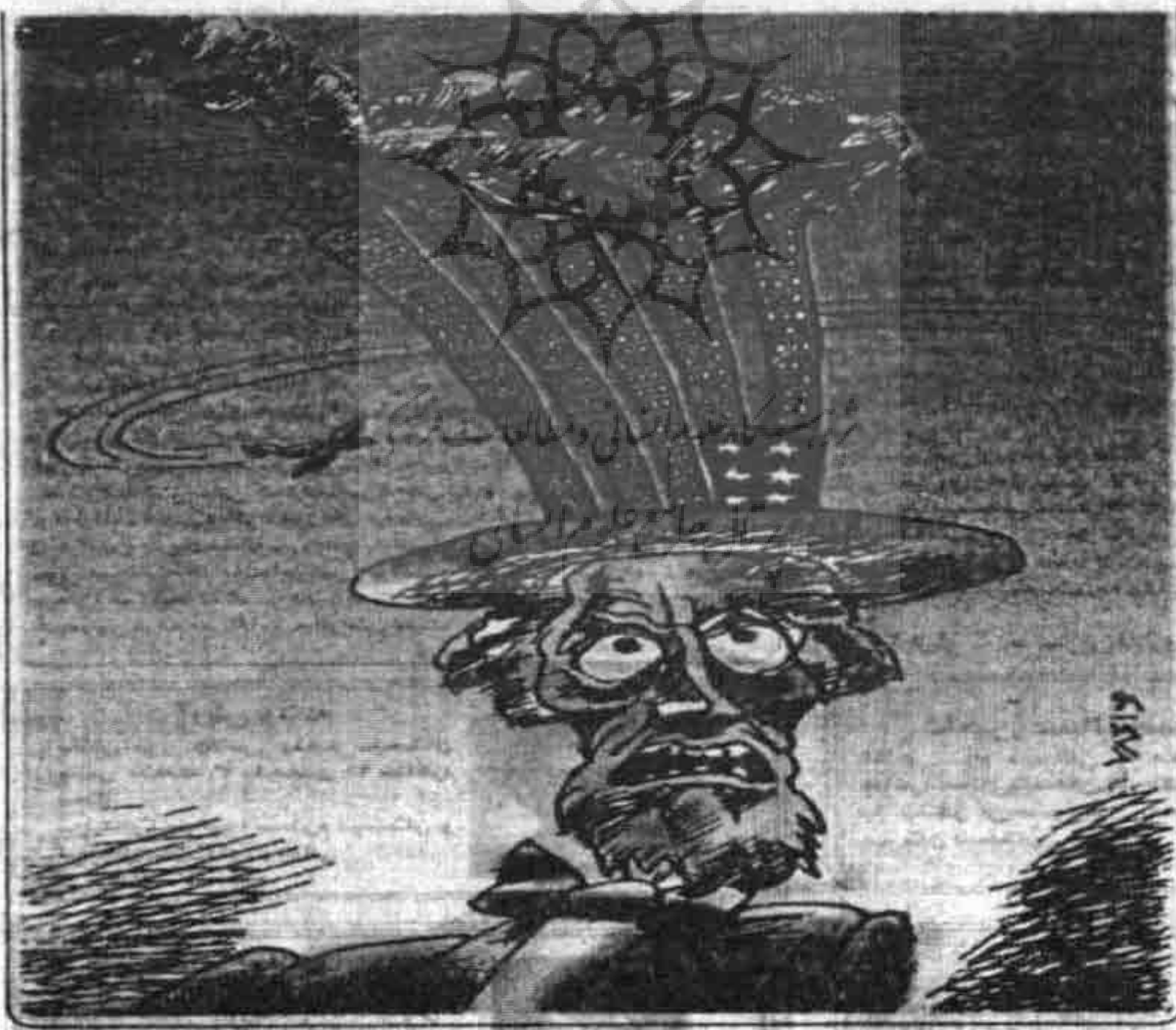
No. 22: NOROOZE daily Sep-17-2001

No. 23: GOLAGHA weekly Oct-20-2001

No. 24: GOLAGHA weekly Oct-4-2001

No. 25: REFSALAT daily Sep-13-2001

در یکی از کاریکاتورها که روی جلد گل آقا چاپ شد، ارتش عظیمی دیده می‌شود که با پشتیبانی انواع سلاحهای سنگین و به فرماندهی کلانتر بوش که روی لباس او جمله کلانتر دهکده جهانی نوشته شده، جلوی در ورودی کوچک غار بن لادن که پلاک شماره ۱۳ را دارد گیر کرده‌اند. در این کاریکاتور، بن لادن از درون غار تاریک به بوش پیغام می‌دهد که اگر مردی بیا داخل، ضمن آنکه غار دارای تابلویی است که ورود هر گونه خرس را ممنوع اعلام کرده است. (کاریکاتور ۳۰) در واقع در اکثر کاریکاتورها، نظامیان در هر درجه نیز افرادی مطیع و ابله نشان داده شده‌اند.

بن لادن و مقامات طالبان از دیگر عناصر تصویری موجود در کاریکاتورهاست که به ترتیب در ۲۱ و ۷ درصد کاریکاتورها حضور دارند. بن لادن در یک کاریکاتور در حال بازی قایم موشک با بوش است (کاریکاتور ۳۱) در کاریکاتوری دیگر در حال جنگی نابرابر با اوست (کاریکاتور ۳۲) در یک کاریکاتور، با پشت خمیده و لباس مندرس و فقیرانه به او اطلاع داده می‌شود که حساب‌هایش در بانکهای سوئیس بسته شد (کاریکاتور ۳۳) و در کاریکاتوری دیگر، او را در کابل پس از طالبان و در زیر میزی می‌توان دید که در صف مردانی که برای اصلاح ریش‌های خود ایستاده‌اند، تقاضای نوبت می‌کند. (کاریکاتور ۳۴) در یک کاریکاتور، جای گوسفندهایی را گرفته که بوش برای آنکه از بی‌خوابی نجات پیدا کند قرار است در خیال خود آنها را بشمارد. (شماره ۳۵) در کاریکاتوری دیگر، خیری نقل شده که بن لادن دارای ۱۰ بدل هست و تنها تفاوت بدل‌ها، وجود خال‌های مادرزادی در پشت آنهاست. در این کاریکاتورها بوش با ذره‌بین در جستجوی خال مورد نظر روی بدن بدل‌های بن لادن است. (کاریکاتور ۳۶) در کاریکاتوری دیگر اطلاعیه‌ای چاپ شده که مفقود شدن اسامه بن لادن ۴۳ ساله را اعلام و تقاضا می‌کند که خانواده او را مطلع و مزدگانی دریافت دارند. این اطلاعیه به امضای بوش پدر، بوش پسر، کلینتون و سایر وابستگان است (کاریکاتور ۳۷).

نگاه کاریکاتوریست‌های ایرانی به طالبان نگاهی منفی است. به عنوان مثال در یکی از کاریکاتورها، طالبان را نشان می‌دهد که بر روی گیاه خشخاش که مبنای مواد مخدر می‌باشد، نشسته است (کاریکاتور ۳۸).

در کاریکاتورهای مورد تحلیل، حیوانات یکی دیگر از عناصر تصویری است که در ۱۶ درصد کاریکاتورها آمده است. در یک کاریکاتور، حیوان، تنها عنصر تصویری است (شماره ۳۹) در این کاریکاتور با الهام از خبر خبرگزاری‌ها که بن لادن شب‌ها با اسب حرکت می‌کند و روزها

در غارمی خوابد. کاریکاتور نیست بر مبنای یکی از قصه های سنتی ایران بز زنگوله پا را نشان می دهد که به فرزندانش توصیه می کند که اگر بن لادن آمد در را باز نکنند.

در برخی کاریکاتورها، حیوان عنصر اصلی است مانند کاریکاتوری که رؤسای آمریکا، انگلیس و اسرائیل از طریق برج ها، در حال زندانی کردن کبوتر صلح هستند (شماره ۴۰) و در برخی از آنها، حیوان عنصر حاشیه ای است. مانند کاریکاتوری که بابا نوئل سوار بر سورتمه ای که دو گوزن آن را می کشند، گرفتار جستجوی FBI شده که از سر ناچاری می خواهند او را به جای بن لادن بازداشت کنند (شماره ۴۱) و یا کاریکاتور دیگری که بوش و پاول همراه با عده ای کابوی، سوار بر فیل (نماد حزب جمهوری خواه) در تعقیب بن لادن خندان در کوه های هندوکش هستند. در ادامه راه، کلینتون سوار بر الاغ (نماد حزب دموکرات) ایستاده و پاول به کلینتون می گوید که چون بالا رفتن از گردنه برای فیل مشکل است، اجازه دهد که با الاغ بروند و پاول به بوش می گوید ازش بپرس «خرت به چند». (شماره ۴۲) (اصطلاح خرت به چند در اینجا یک کار زیبا از نوعی جناس است که از یک سو مفهوم ظاهری آن در این کلمه آن است که اگر قیمت مناسب است، به جای اجاره، الاغ خریداری شود و از سوی دیگر در فرهنگ ایرانی این جمله هنگامی به کار می رود که می خواهند ناقابلی فرد را در مقابل دسته یا گروهی برسانند (لغت نامه دهخدا).

بررسی کاریکاتورها حاکی از آن است که در ۱۶ درصد از آنها، از جمله کاریکاتوری که به آن اشاره شد - فهم کاریکاتور به دلیل به کارگیری جناس و همچنین اختلالات ارتباطات فرهنگی دشوار است (جدول شماره ۷). نمونه بارز آن همان کاریکاتور شماره ۴۰ می باشد که اگر مخاطب غیر آمریکایی، نمادهای احزاب در آمریکا را نشناسد و مخاطب غیر ایرانی، مفهوم ضمنی اصطلاح «خرت به چند» را نداند، به خوبی پیام را دریافت نخواهد کرد. نمونه دیگر کاریکاتور شماره ۱۱ است که اگر غیر مسلمان، مفهوم ضمنی واژه قبله به معنی اوج آرمان، الگوی اصلی، کاخ آرزوها و از این قبیل را نداند نیز به خوبی کاریکاتور را نخواهد فهمید.

در همان ۱۶ درصد، می توان هم کاریکاتورهایی را یافت که فهم کاریکاتور منوط به تسلط به زبان فارسی و انگلیسی است و هم کاریکاتورهایی که فهم و درک آن وابسته به شناخت هر دو فرهنگ است. به عنوان مثال واژه بوش هم ریم با واژه ای است که زبان فارسی برای موش به کار می رود. یا واژه WTC و WC و یا چرخ چاه سنتی ایرانی که برای حفر قنات استفاده می شده یا قصه بز زنگوله پا در داستان های کهن ایرانی، یا اصطلاح زیرخاکی برای اشیاء عتیقه،

کماندوهای امریکا عملیات شناسایی را برای دستگیری بن لادن آغاز کردند. CNN

«نیروهای آمریکایی تلاش دارند محل اختفای بن لادن
را کشف و وی را دستگیر کنند.» - ایران

No. 31: GOLAGHA weekly Nov-29-2001

«طالبان خواستار جنگ تن به تن با آمریکایی هاست.» - آفتاب بزرگ

No. 32: GOLAGHA weekly Nov-22-2001

«حساب های طالبان در بانک های سویس مسدود شد.» - «مبستر»

No. 33: GOLAGHA weekly Oct-4-2001

«مراجعه برای اصلاح سرو و صورت در افغانستان چنان زیاد است که سلمانی های افغانی یک شبه پولدار شده اند.» - «مبستر»

No. 34: GOLAGHA weekly Oct-29-2001

«یک مسئول افغان گفت: بن لادن هرگز نمی خوابد و مدام در حرکت است... کیهان

بدون شرح

No. 35: GOLAGHA weekly Nov-8-2001

«گفته می شود تنها تفاوت فیزیکی ۱۰ بدل بن لادن، وجود خال های مادرزادی در پشت آنهاست... کیهان

No. 36: GOLAGHA weekly Dec-6-2001

در حاشیه کم شدن بن لادن

فرزدگانی

(کم شده)

"اسامه بن لادن" فرزند
شیخ سلیم، ۴۳ ساله
از روز یازدهم سپتامبر
تاکنون از خانه خارج
و دیگر به خانه مراجعت

نکرده است. لطفاً در صورت کسب هرگونه اطلاعات
با احتیاط گرفتن فرزدگانی دریافت دارید.

مقامات امنیتی: در شپور، بوش و نیو یورک، کانیتا و سیاه و ایستگاه

No. 37: GOLAGHA weekly Oct-18-2001

«طالبان بر روی کوهی از مواد مخدر نشسته اند.» انتخاب

No. 38: GOLAGHA weekly Nov-8-2001

No. 39: GOLAGHA weekly Nov-13-2001

No. 40: GOLAGHA weekly Oct-25-2001 بدون شرح

به مناسبت فرارسیدن کریسمس و نیز ادامه ی جستجوی بن لادن
توسط نیروهای آمریکایی

No. 41: GOLAGHA weekly Jan-3-2001

جدول شماره ۶- عناصر تصویری موجود در کاریکاتورهای مرتبط با ۱۱ سپتامبر در

مجله گل آقا از آغاز تا ژانویه ۲۰۰۲

مجله گل آقا			کد	عناصر تصویری
درصد به تعداد	درصد به عناصر	تعداد		
۴۱/۵	۱۵/۴	۲۹	۹	۱- بوش رئیس جمهور آمریکا
۳۲/۰	۱۱/۹	۳۰	۱۰	۲- نظامیان آمریکایی با هر درجه
۲۵/۵	۹/۵	۲۴	۷	۳- اسلحه سبک (شمشیر، سرنیزه، تفنگ و...)
۲۱/۳	۷/۹	۲۰	۱۴	۴- بن لادن (تصویر یا نماد)
۱۹/۱	۷/۱	۱۸	۸	۵- اسلحه سنگین (هواپیما، کشتی، تانک و...)
۱۸/۱	۶/۷	۱۷	۱۶	۶- افغانی ها (زنان و مردان)
۱۶/۰	۵/۹	۱۵	۲۱	۷- حیوانات
۱۰/۶	۴/۰	۱۰	۱۶	۸- آمریکایی ها (زنان و مردان)
۹/۶	۳/۶	۹	۲	۹- آتش، دود
۸/۵	۳/۳	۸	۳	۱۰- موسام یا بخشی از لباس موسام
۸/۵	۳/۳	۸	۱۱	۱۱- مقامات غیر نظامی آمریکا
۷/۴	۲/۸	۷	۱	۱۲- برج ها، خرابه های برج ها، تابلوی برج ها
۷/۴	۲/۸	۷	۱۵	۱۳- مقامات طالبان
۶/۴	۲/۴	۶	۴	۱۴- نقش تمام یا قسمتی از پرچم آمریکا
۵/۳	۲/۰	۵	۳	۱۵- آمریکایی ها (کودکان)
۵/۳	۲/۰	۵	۱۷	۱۶- افغانی ها (کودکان)
۵/۳	۲/۰	۵	۱۸	۱۷- دیگران (نه افغانی، نه آمریکایی)
۴/۳	۱/۶	۴	۱۹	۱۸- رسانه ها (عام مانند تلویزیون، خاص مانند CNN)
۴/۳	۱/۶	۴	۲۰	۱۹- سیا، اف بی ای
۳/۲	۱/۲	۳	۵	۲۰- مجسمه آزادی یا شبه مجسمه آزادی
۱/۱	۰/۴	۱	۲۱	۲۱- هواپیمای تروریست ها
۸/۵	۳/۳	۸	۲۲	۲۲- سایر
	۱۰۰	۲۵۳		جمع

یا مشابهت واژه اصلاحات با اصلاح ریش و اصلاحات در نظام سیاسی (کاریکاتور ۴۳) و یا آگاهی از آنکه مخملباف کارگردان ایرانی علاوه بر فیلم سفر قندهار، فیلم دیگری به نام توبه نصوح ساخته است. این اصطلاح در کاریکاتوری به کار رفته، با الهام از این خبر که به درخواست بوش، فیلم ایرانی سفر قندهار به کارگردانی محسن مخملباف برای وی نمایش داده شد. در این کاریکاتور، بوش در حالی که فیلم را دیده و می‌خواهد سالن را ترک کند به او پیشنهاد می‌شود که اگر اجازه دهد، از همان کارگردان، فیلم دیگری به نام توبه نصوح نمایش داده شود. (توبه نصوح به معنای توبه خالصانه و بی‌بازگشت است) (کاریکاتور ۴۴).

۱- «به درخواست بوش، فیلم سفر قندهار ساخته محسن مخملباف برای وی به نمایش درآمد.»

۲- «نزدیکان بوش می‌گویند: به نظر می‌رسد که پرزیدنت بوش از حمله به افغانستان پشیمان است.» - جراید

جدول شماره ۷- اختلالات مربوط به ارتباطات میان فرهنگی در فهم پیام کاریکاتورها

مجله گل آقا		نقش اختلالات ارتباط میان فرهنگی در فهم کاریکاتور
تعداد	درصد	
۷۹	۸۴	۱- در فهم کاریکاتور اختلالات ارتباطات میان فرهنگی وجود ندارد
۲	۲/۱	۲- فهم کاریکاتور به دلیل استفاده از جناس و استفاده از ضربالمثل ها و ... ایرانی مشکل است
۹۴	۱۰۰	جمع

گزارش های رسیده از مزار شریف حاکی است که مردان در آرایشگاه های شهر صف بسته اند تا ریش های خود را که به دستور طالبان باید بلند می کردند، کوتاه کنند. - ایران

نمایی از طرفداران اصلاحات!

در بررسی ضرایب همبستگی فی ناشی از تقارن عناصر تصویری بیست و سه گانه کاریکاتورها و مدل ترسیم شده از آن، (نمودار شماره ۲) دیده می‌شود که تصویر بوش (دایره ۹) با سه عنصر تصویری دیگر در تقارن است. نظامیان آمریکایی (دایره ۱۰)، مقامات غیر نظامی آمریکا (دایره ۱۱) و بن لادن (دایره ۱۴). از آن سو دایره ۱۰ خود با دو دایره ۷ و ۸ (اسلحه سبک و سنگین) در تقارن است. ضمن آنکه اسلحه سبک (دایره ۷) با طالبان (دایره ۱۵) تقارن دارد و مقامات آمریکایی با مجسه آزادی (دایره ۵) و رسانه‌ها (دایره ۱۹) در تقارن هستند.

در مدل مذکور، یک تقارن مانند مثلث با ضریب همبستگی بسیار بالا میان تصویر برج‌ها، (دایره ۱) آتش و دود (دایره ۲) و عمو سام یا بخشی از لباس عمو سام (دایره ۳) وجود دارد. مثلث دیگری مربوط به تقارن هواپیمای تروریست‌ها (دایره ۶)، زنان و مردان آمریکایی (دایره ۱۲) و مقامات طالبان (دایره ۱۳) است. دایره ۱۶ (زنان و مردان افغانی) و ۲۱ (حیوانات) بطور مستقل و بدون تقارن در کنار دوایر کوچک دیگر دیده می‌شوند.

سوای عناصر تصویری، کاریکاتورها از نظر عناصر مفهومی نیز بررسی و ده عنصر به دست آمد که ۹۵ درصد کاریکاتورها را در بر می‌گرفت. طبق جدول شماره ۸، مخاطب ۴۰ درصد کاریکاتورهای مورد تحلیل، پیامی با محتوای استیصال و درماندگی مقامات و یا ارتش آمریکا را دریافت می‌کرد. در ۲۷ درصد کاریکاتورها احمق و بی‌ارزش بودن مقامات آمریکائی - در هر سطح - ۲۱ درصد ابهام در اصل واقعه، ۲۰ درصد کیستی و عملکرد بن لادن و طالبان، ۱۷ درصد جنگ طلبی و صلح ستیزی نفع طلبانه آمریکا، ۱۳ درصد ترس و افسردگی در مقامات و مردم آمریکا، ۸/۵ درصد اجرای جنگی نابرابر و نامردانه، ۸ درصد نفی طالبان، ۳ درصد فقر و درماندگی افغانی‌ها و ۵ درصد سایر موضوعات بود.

به موجب نمودار شماره ۳، در ۲۴/۵ درصد کاریکاتورهای مجله گل آقا چهار تقارن دو عنصری میان عناصر مفهومی کاریکاتورها دیده می‌شود. بیشترین تقارن (ضریب ۰/۳) مربوط به کیستی و عملکرد بن لادن و طالبان (دایره ۱۰) و ابهام در اصل واقعه (دایره ۳) است. پس از آن، سه تقارن با ضریب ۰/۲ وجود دارد که بزرگترین آنها تقارن استیصال مقامات و ارتش آمریکا (دایره ۴) و احمق و بی‌ارزش بودن مقامات آمریکائی (دایره ۵) است.

میان حمله به برج‌ها و ترس و افسردگی در آمریکاییها (دوایر ۱ و ۲) و جنگ طلبی و صلح ستیزی نفع طلبانه آمریکا و سایر موضوعات (دایره ۶ و ۱۰) نیز تقارن در حد ضریب ۰/۲ دیده

یافته های ارتباطات میان فرهنگی در کاریکاتورهای .../۵۱

می شود. اجرای جنگ نابرابر (دایره ۷)، نقد و نفی طالبان (دایره ۹) و فقر و درماندگی افغانی ها (دایره ۸) فاقد تقارن با عناصر مفهومی دیگر است.

در مجموع می توان گفت که کاریکاتورهای مورد بررسی طی ۴ ماه پس از واقعه ۱۱ سپتامبر به نفی هر دو طرف تخصیص - آمریکا و طالبان - پرداخته اما شخص بن لادن را یک توهم و ابزار دست پرورده آمریکا دانسته و کل ماجرا را به صورت فرصتی برای نفع طلبی آمریکا نشان داده است.

جدول شماره ۸- عناصر مفهومی در کاریکاتورهای مرتبط با ۱۱ سپتامبر در مجله گل آقا

مجله گل آقا			کد	عناصر مفهومی
تعداد	درصد به عنصر	درصد به تعداد		
۴۰/۴	۲۳/۵	۳۸	۴	۱- استیصال آمریکائی ها (مقامات یا ارتش)
۲۶/۶	۱۵/۴	۲۵	۵	۲- استیصال و ناچیز بودن مقامات آمریکائی (مر سطح)
۲۱/۳	۱۲/۳	۲۰	۳	۳- ابهام در اصل واقعه
۲۰/۲	۱۱/۷	۱۹	۱۰	۴- کیستی و عملکرد بن لادن و طالبان
۱۷/۱۰	۹/۹	۱۶	۶	۵- جنگ طلبی و صلح ستیزی نفع طلبانه آمریکا
۱۲/۸	۷/۴	۱۲	۲	۶- ترس و افسردگی در آمریکائی ها (مقامات یا مردم)
۸/۵	۴/۹	۸	۱	۷- حمله به برجها WTC
۸/۵	۴/۹	۸	۷	۸- اجرای جنگ نابرابر و نامردانه
۸/۵	۴/۹	۸	۹	۹- نقد و نفی طالبان
۵/۳	۳/۱	۵	۱۱	۱۰- سایر موضوعات
۳/۲	۱/۹	۳	۸	۱۱- فقر و درماندگی افغانی ها
	۱۰۰	۱۶۲		جمع

نمودار شماره ۲- تفارن عناصر تصویری کاریکاتورهای مورد بررسی

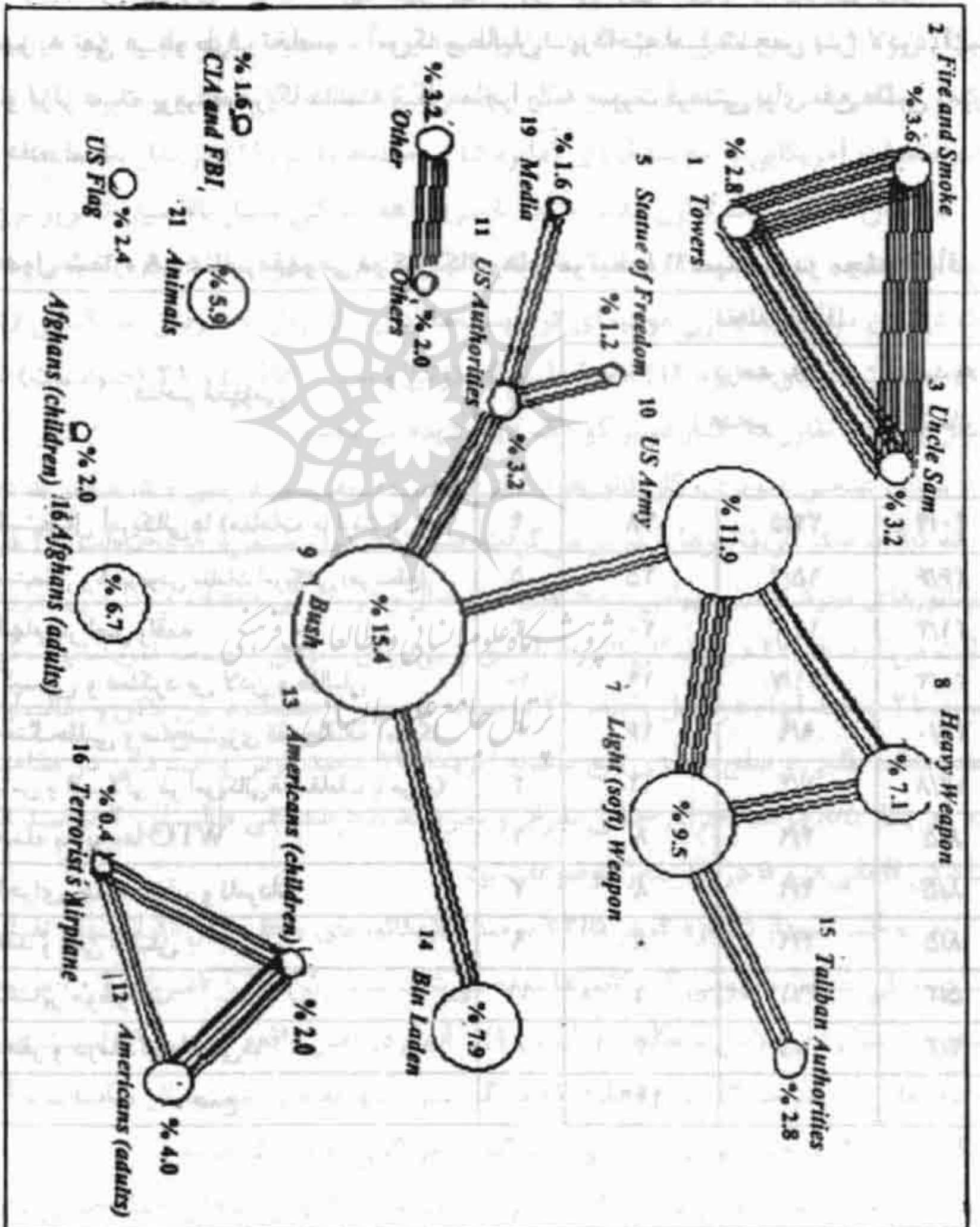

Chart no. 2: Contiguous pictorial components

نمودار شماره ۳ - تقارن عناصر مفهومی کاریکاتورهای مورد بررسی

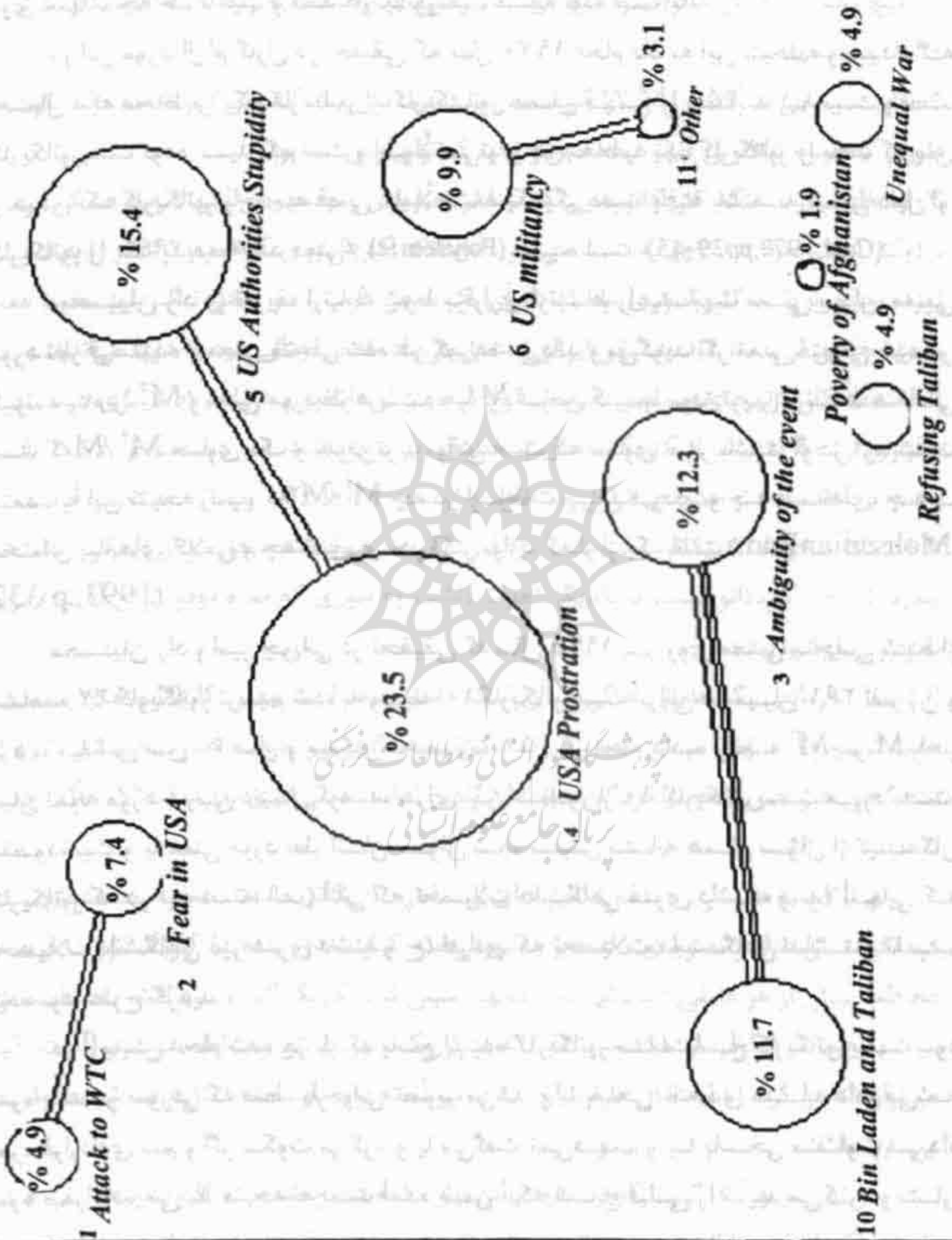

Chart no. 3: Contiguous conceptual components

در اینجا این سؤال مطرح است که خوانندگان و بینندگان کاریکاتورهای ۱۱ سپتامبر در نشریات ایرانی، تا چه حد به همان دریافتی دست یافته‌اند که ما دریافت و کدگذاری کرده و هر دوی اینها تا چه حد با نیت و قصد کاریکاتوریست مشابه بوده است؟

در این مورد ال.ام کارل در تحقیقی که سال ۱۹۷۰ انجام داد به این نتیجه رسید - که احتمال آنکه مخاطبان یک کاریکاتور از کاریکاتور همان فهمی را بنمایند که نیت و قصد کاریکاتوریست بوده بسیار کم است و اصولاً نمی‌توان دو مخاطب یک کاریکاتور را یافت که پس از دیدن یک کاریکاتور واحد، به فهمی کاملاً مشابه یکدیگر دست یافته باشند. به همین دلیل او کاریکاتور را یک پدیده «چند معنی» (Polysemic) نامیده است. (Carl, 1970, pp39-45)

محسنیان راد در تعریف ارتباط، شرط برقراری ارتباط را مشابهت معنی میان معنی مورد نظر فرستنده با معنی متجلی شده در گیرنده می‌داند و می‌گوید اگر معنی متجلی شده در گیرنده پیام را M' و معنی مورد نظر فرستنده را M فرض کنیم، موفق‌ترین ارتباط هنگامی است که M'/M مساوی یک و ناموفق‌ترین وقتی است که مساوی صفر باشد. او در آزمایشات متعدد به این نتیجه رسید که M'/M چه در ارتباطات میان فردی و چه رسانه‌ای، چه با محتوای پیام‌های کلامی و چه تصویری، در اکثر موارد کمتر از یک است. (MohsenianRad, 1993, p 332)

محسنیان راد و امیر چوپانی در تحقیقی که سال ۱۹۹۵ بر روی معنی متجلی شده از مشاهده ۲۷ کاریکاتور ترسیم شده به وسیله ۱۰ کاریکاتوریست ایرانی در میان ۲۶۱ نفر زن و مرد با میانگین سن ۳۰ سال و میانگین تحصیلات ۱۴ سال انجام دادند رابطه M' بر M را در میان نمونه مورد بررسی دنبال کردند. برای این منظور از ۱۰ کاریکاتوریست مورد بحث، مقصود، نیت و یا معنی مورد نظر آنان سؤال شد، سپس مشابه همان سؤال از بینندگان کاریکاتور که در سه دسته: الف) آنانی که تحصیلات دانشگاهی هنری داشته و ب) آنهایی که تحصیلات دانشگاهی غیر هنری داشته و ج) افرادی که تحصیلات دانشگاهی نداشتند تقسیم شده بود مطرح گردید.

در آزمایش انجام شده هر بار که پاسخ بیننده کاریکاتور مشابه پاسخ کاریکاتوریست بود نمره یک، در صورتی که فقط، بازخوانی تصویر می‌شد و یا پاسخی تا حدی مشابه داده می‌شد نمره قراردادی نیم و اگر سکوت می‌کرد و یا می‌گفت نمی‌فهمم و یا پاسخی متفاوت می‌داد نمره صفر داده می‌شد. نتیجه به دست آمده ضمن آنکه نتایج قبلی را تأیید می‌کرد و نشان

می داد که استنباط مخاطبان از کاریکاتورها مشابه نبوده، نکات جدیدی را نیز نشان داد. در این تحقیق معلوم شد:

۱- هیچ یک از ۲۷ کاریکاتور نتوانسته بود در برقراری ارتباط به رابطه M' بر M بیش از

۰/۶۶۷ دست یابد.

۲- توان دستیابی به M' بر M ۲۷ کاریکاتور مورد آزمایش با یکدیگر کاملاً متفاوت بود به

طوری که نمره تواناترین آنها هیچده برابر نمره کم توان ترین آنها بود.

۳- به نظر می رسد که کاریکاتورهایی که عناصر تصویری و مفهومی آنها به فرهنگ ایرانی

نزدیکتر است نمره بیشتری به دست می آورد آنچنانکه کاریکاتوری که نمره ۰/۶۶۷ را به دست

آورده بود مربوط به کاریکاتوری بود که در آن یک ماهی قرمز را در داخل تنگ بلور سفید هفت

سین (بخشی از سنت عید باستانی ایرانی) نشان می داد که در خیال خود به دریا می اندیشد.

۴- احتمالاً کاریکاتورهای سیاه و سفید شلوغ که پر از هاشور و عناصر تصویری هستند در

برقراری ارتباط ناتوان تر از کاریکاتورهای با خطوط ساده می باشند. (در دسته بندی ۲۷ کاریکاتور

به سه دسته ساده، تا حدودی شلوغ و شلوغ، به ترتیب ۰/۳۴، ۰/۲۹ و ۰/۱۵ به دست آمد.)

۵- احتمالاً برخی از کاریکاتوریست ها در برقراری ارتباط با مخاطب موفق تر از دیگران هستند.

(نمره آثار ۱۰ کاریکاتوریست با یکدیگر تفاوت داشت به طوری که نمره موفق ترین آنها ۷ برابر

ناموفق ترین آنها بود.)

۶- تحلیل واریانس یک عاملی حاکی از آن است که نمره مشابهت معنی کاریکاتورهای بیست و

هفت گانه در آزمایش میان تحصیل کردگان دانشگاهی در زمینه هنر، تحصیل کردگان

دانشگاهی غیر هنر و تحصیل کردگان غیر دانشگاهی تفاوت معنی داری ندارد. ($F=0/928$) (جدول

شماره ۹).

در واقع به نظر می رسد که توانایی های ارتباطی کاریکاتوریست، همراه با مشابهت های

فرهنگی میان عناصر تصویری و عناصر مفهومی به کار برده شده در کاریکاتور با فرهنگ

مخاطب بیش از هر عاملی دستیابی به مشابهت میان نیت کاریکاتور و دریافت مخاطب مؤثر

است به عبارت دیگر آزمایشات نشان داد که در کاریکاتور، نقش مخاطب بسیار است. البته

می توان تصور کرد که احتمال دارد نتایج به دست آمده از آزمایشات، با نتایج در شرایط طبیعی

یکسان نباشد.

در این مورد باید گفت که از سالها پیش این نکته مطرح شده که کاریکاتورها این قدرت

را دارند که افرادی را گیرنده پیام خود نمایند که برای دریافت پیام، حداقل وقت را صرف

می‌کنند. مانند آن دسته از خوانندگان مطبوعات که صرفاً تیتراها و تصاویر مطبوعات را دنبال می‌کنند. (Streicher, 1965, pp 1-23) اما سوای آن در بسیاری از موارد - مخصوصاً هنگامی که یک کاریکاتور جلب توجه یک خواننده را نموده و او آن را برای دیگران بازگو و توصیف می‌کند، زنجیره‌ای ارتباطی شروع می‌شود که به آن زنجیره فانتزی (Fantasy Chain) و فرایند نمایشی شدن (Process of dramating) می‌گویند که فرایند پیچیده‌ای است که طی آن مخاطب برانگیخته می‌شود، به صدای بلند می‌خندد و متعاقباً دیگران وارد ماجرا می‌شوند و نوعی تعامل کلامی و غیر کلامی میان آنان آغاز و در واقع عمل نمایشی کردن عقاید (dramatizing comments) شکل می‌گیرد. بورمن و همکارانش، نمایشی کردن عقاید را نوعی غنا در زبان خیال‌مند (rich in imaginative language) دانسته و انجام آن را به شیوه‌هایی توصیف کرده‌اند که می‌توان در طنز کلامی و هم در کاریکاتور یافت. شیوه‌هایی مانند جناس (puns)، احساس لطیف دو گانه (double entendres)، استعاره (figure of speech)، قیاس (analogies)، لطیفه (anecdote)، تمثیل (allegories) قصه معنی دار اخلاقی (parable)، بذله (gag)، لودگی (jest)، ریشخند (quip)، حرف مفت (tale)، قصه من درآوردی (yam)، داستان خیالی (legend) و روایت (narrative). (Borman, 1997, p255)

بورمن در مورد تقارب و نزدیکی نمادین میان افراد، نظریه‌ای را مطرح می‌کند که به صورت مخفف SCT یا تقارب نمادین (Symbolic Convergence Theory) مشهور است (Borman, 1972).

به طور خلاصه می‌توان گفت که SCT برداشتی از تلقی شیوه چند مرحله‌ای از جریان اطلاعات است که در مقابل مدل سنتی جریان دو مرحله‌ای اطلاعات - همان نظریه‌ای که در سال ۱۹۴۴، لازار سفلد مطرح کرد شکل گرفته و تا حدودی مشابه جریان چند مرحله‌ای (multistep) است که جووت (Jowett) برای پروپاگاندا مطرح نموده است. به موجب این نظریه به جای آنکه حرکت اطلاعات را از رسانه‌ها به رهبران عقاید و آنگاه از آنان به عامه - آنگونه که شرام گفته (Scheramm, 1970) - و یا مانند نظریه جووت از رسانه‌ها به رهبران عقاید، از رسانه‌ها به عامه، از رهبران عقاید به عامه، از عامه به رهبران عقاید، (Jowett, 1992, p269) بدانیم باید آن را به صورت جریان اطلاعات در همه جهات میان همه واسطه‌هایی که خالقان شبکه تار عنکبوتی (web) از کنش متقابل ارتباطی می‌شوند دید. شبکه‌ای که منتهی به یک بینش یکپارچه سخن سنجانه (Unified Rhetorical Vision) می‌شود. (Benoiy, 2001, p380)

بورمن ابتدا در نظریه SCT خود، فراگرد تقارب نمادین را در دو سطح، مقوله فانتزی (Fantasy Themes) و بینش سخن‌سنجانه (rhetorical vision) مطرح کرده است (Bormann, 1972, pp369-407) ولی بعدها یک سطح میانه به نام گونه‌های فانتزی (fantasy types) بر آن افزود.

اصلی‌ترین سطح، «مقوله فانتزی» (fantasy theme) است که در واقع حاوی پیام نمایشی شده‌ای است که آغازگر و جرقه زنجیره فانتزی است. (bormann, 1994, p28) مقوله‌های فانتزی یک تجربه مشترک و پرورش دهنده یک ادراک مشترک از حقیقت میان اعضای گروه است و در ارتباطات کلامی می‌تواند به اندازه‌های مختلف باشد. مانند یک گزاره تنها، یک جمله یا یک پاراگراف کامل گاهی ممکن است میان یک گروه چنین مقوله‌ای بسیار کوتاه و حتی تبدیل به یک سرنخ نمادین (Symbolic cue) شده باشد به گونه‌ای که برای دیگران غیر قابل فهم و برای اعضای گروه واضح و روشن باشد. (مانند همان اصطلاح خرت به چند در کاریکاتور شماره ۴۱)

دومین سطح، مربوط به «نوع فانتزی» است که به مثابه سناریویی می‌ماند که مقوله‌های فانتزی را در بر گرفته است یا اسطوره‌هایی است که حاوی مقوله‌های مذکور بوده و برای گروه آشنا و شناخته شده است.

سومین و بالاترین سطح، مربوط به بینش سخن‌سنجانه است که ضمناً انتزاعی‌ترین سطح نیز محسوب شده و تقارب و همگرایی نمادین را ممکن می‌سازد. بینش سخن‌سنجانه، عبارت است از تجمع مقوله‌های فانتزی و نوع‌های فانتزی به گونه‌ای که آنها را یکپارچه و همباش می‌نماید. (Bormann, 1994, p.281) در این مورد، بنوا بر توضیح بورمن افزوده و می‌گوید: «سطح سخن‌سنجانه عبارت است از شعور و آگاهی مشترک که چارچوبی را برای تفسیر رویدادها فراهم می‌کند.» (Benoit, 2001, p.380)

به این ترتیب می‌توان گفت که اگر چه سهم کاریکاتور نیست در دستیابی به معنی مشابه مورد نظر خود با معنی متجلی شده در گیرندگان پیام بسیار بالاست، لیکن منشأ سهم مذکور، آگاهی از مقوله‌های مشترک فانتزی، تا حد دستیابی به سرنخ‌های نمادین میان خود و مخاطبان است. در واقع عنصر اصلی برای نزدیکی به M' بر M برابر یک، مقوله‌های فانتزی مشترک میان کاریکاتور نیست و مخاطبان یا سطح اول است. ضمن آنکه آگاهی از چارچوب‌های مشترک مربوط به تفسیر رویدادها میان کاریکاتور نیست و مخاطب (سطح سوم) نیز تأثیر دارد. در کنار این آگاهی‌ها، به نظر می‌رسد هنر کاریکاتور نیست امکان بروز در سطح دوم را دارد. همین پیچیدگی سبب می‌شود که بتوان گفت، نقش کاریکاتور نیست به عنوان یک ارتباط‌گر، مهم‌تر است تا به عنوان یک هنرمند.

جدول شماره ۹- نتیجه آزمایش سنجش M بر M' درباره ۲۷ کاریکاتور از ۲۶۱ نفر در

سه گروه تحصیلکرده دانشگاهی هنر، غیر هنر و غیر دانشگاهی

شماره	موضوع کاریکاتور	دانشگاهی هنر		دانشگاهی غیر هنر		غیر دانشگاهی		مجموع ۲۶۱ نفر	
		S	X	S	X	S	X	S	X
۱	آثار مهاجرت روستایی به شهر	.417	.32915	.406	.3116	.38	.32	.398	.3135
۲	استبداد	.231	.10215	.201	.1026	.22	.08	.210	.095
۳	دریافت موج - نه تصویر	.332	.26105	.265	.1292	.20	.08	.264	.133
۴	ماهی به دریا می آید	.332	.78315	.382	.6764	.40	.61	.388	.6669
۵	روح فلسطینی های اعدای نیز سنگ پرتاب می کنند	.250	.1362	.273	.1938	.23	.14	.254	.1653
۶	افسار پدر دست فرزند	.506	.4767	.442	.4712	.23	.31	.445	.4256
۷	خودش را تعارف می کند	.185	.07945	.217	.0874	.42	.08	.204	.0817
۸	نگرش کره به صلح	.412	.39725	.361	.2394	.32	.18	.361	.2451
۹	نبود امکانات مساوی برای زنان	.453	.5675	.436	.4826	.42	.42	.436	.4712
۱۰	تابینایی که گل را پس می دارد	.349	.2497	.338	.2128	.37	.25	.347	.228
۱۱	خودسانوری	.127	.03405	.143	.0456	.19	.08	.129	.0361
۱۲	حماقت داور	.204	.113	.199	.0874	.19	.08	.194	.0817
۱۳	آنقدر دروغ بوده که سخن کودک را بیشتر باور می کنند	.475	.53345	.424	.5928	.41	.49	.431	.5453
۱۴	سفر حتی در تنگدستی و نبود امکانات	.212	.1135	.273	.1976	.24	.14	.253	.1615
۱۵	استراحت برای خنثی کردن فریاد	.173	.136	.208	.0988	.18	.08	.193	.0855
۱۶	لگدمال کردن محبت	.173	.136	.199	.0874	.19	.09	.191	.0836
۱۷	ایستایی نظام دیوانسالاری	.337	.1589	.138	.0418	.16	.06	.195	.0665
۱۸	استعداد خروس از آتش نشانی برای نجات مرغ	.349	.23835	.356	.2356	.36	.23	.353	.2318
۱۹	بازنشستگی دلقک	.238	.1135	.149	.0494	.19	.06	.178	.0646
۲۰	رسانه ها خانواده را مسخ کرده اند	.244	.12485	.255	.095	.20	.06	.234	.0874
۲۱	آنچه را بخوانید که ما می خواهیم بخوانید	.396	.2724	.366	.2242	.35	.21	.363	.2242
۲۲	بی توجهی خودروها به خط عابر پیاده	.383	.35185	.378	.3002	.37	.32	.374	.3116
۲۳	تبدیل حق بیان به تریبون سکهای	.449	.2951	.416	.3078	.43	.31	.423	.304
۲۴	آلودگی آلوده کننده را می بلعد	.338	.454	.323	.3876	.32	.38	.324	.3914
۲۵	شنیدن خاطرات آلوده یک بیمار با ماسک	.266	.1816	.252	.171	.26	.19	.254	.1786
۲۶	کمک غذایی موش به گربه پیر و ناتوان	.386	.454	.347	.3496	.33	.35	.348	.3648
۲۷	زحمت از ما بهره از آنان	.408	.2951	.366	.2356	.27	.12	.348	.2071
	جمع	.180	.270	.160	.230	.140	.210	.160	.230

یادداشت :

ایجا تشکر از مساعدت های آقای اردشیر انتظاری در تدوین این مقاله

فهرست منابع

منابع فارسی

۱. امیر چوپانی، ونوس، ارتباط تصویری، راهی از دیدار به پندار، رساله کارشناسی ارشد، استاد راهنما: دکتر مهدی محسنیان زاده، تهران: دانشگاه هنر- دانشکده هنرهای کاربردی، ۱۳۷۵
۲. بازارگاد، بهاءالدین، تاریخ دو هزار و پانصد ساله شاهنشاهی ایران، (قبل از اسلام تا عصر پهلوی)، تهران: اشراقی، ۱۳۵۰
۳. حلبی، علی اصغر، مقدمه‌ای بر طنز و شوخ طبعی در ایران، تهران: انتشارات پیگ، ۱۳۶۴
۴. حیدری، هادی، یک طرح و دو نگاه، روزنامه نوروز شماره ۱۳۵، ۱۳۸۰
۵. دخو، کاریکاتور صفحه اول روزنامه دخو، شماره ۴- ۱۳۵۸/۵/۹، ۱۳۵۸
۶. دهخدا، لغت نامه (لوح فشرده)، تهران: دانشگاه تهران و مؤسسه فرهنگی ویستا آرا، ۱۳۸۰
۷. رضایی، بهمن، آزادی (مجموعه طرح‌های بهمن رضایی)، تهران: سحاب کتاب، ۱۳۵۸
۸. ساهر، حمید، سیر تحولات ۷۰ سال کاریکاتور در ایران، تهران: آترپات کتاب، ۱۳۷۷
۹. شجاعی طباطبائی، مسعود، کاریکاتور در ایران، مجله کیهان کاریکاتور، شماره اول، سال اول، ۱۳۷۱
۱۰. صدر هاشمی، محمد، تاریخ جراید و مطبوعات ایران، اصفهان: انتشارات کمال، ۱۳۶۴

۱۱. گل آقا، افطاری گل آقا به روایت تصویر، مجله گل آقا شماره ۵۲۵ - ۱۳۸۰/۹/۲۲

۱۲. مهدوی، سهراب، کاریکاتور دست خونین آمریکا، روزنامه آرمان، شماره اول، ۱۳۵۷/۱۲/۱۶

همچنین:

شماره‌های ۱۲ تا ۲۳ سپتامبر ۲۰۰۱ روزنامه‌های رسالت، کیهان، سیاست روز، نوروز، همبستگی، حیات نو، آفتاب یزد، اطلاعات، ایران و همشهری و کلیه شماره‌های ۱۱ سپتامبر سال ۲۰۰۱ تا ژانویه سال ۲۰۰۲ مجله گل آقا

منابع انگلیسی

- 1-Benoit, William I., Andrew A. Klyukoski, John P Mchale A
Fantasy Theme Analysis of political Cartoon on
the Clinton –Lewinsky-Star Affair, Critical
Studies in Media Communication, Vol. 18, No.4, 2001
- 2-Borman, E.G., Knutson, R.L. & K.Musolf
Why Do People Share Fantasies:
An Empirical Investigation of a Basic Tenet of
the Symbolic Convergence Communication
Theory Communication Studies No.48, 1997
- 3-Carl, L.M., political Cartoons: Ink Bolts of the Editorial page.
Journal of popular Culture, No.4 , 1970

4-Mohsenian Rad, Mehdi,

**Communicology, An Innovative Definition and Model for the Communication Process
Communication. The European Journal of
Communication. Vol.18, No.3 , 1993**

ارتباطات میان فرهنگی در کاریکاتورهای .../۶۱

محمد حسن الویری

ژوئیه نگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی